

89-229

Culturele Educatie

**Verslag van een studiedag
op 3 november 1988
in de Flint te Amersfoort**

S130

BMS001003000
S0130
Grize Literatuur

Cahier

6

Stichting NOGC

NOGG

POSTBUS 155 3800 AD AMERSFOORT

HENDR.V.VIANDENSTRAAT 15

TEL 033 - 619342

374.036:7.001.82(492.71)

89-229

Culturele Educatie

**Verslag van een studiedag
op 3 november 1988
in de Flint te Amersfoort**

S130

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Stichting NOGC

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding door dhr. Th. van der Goot	4
Het project presenteert zich	8
Culture-Complexe	17
Verhandeling van professor S.J. Doorman	26
Spel	38
Afsluiting door dhr. T. Entius	39
Deelnemers	41

Voorwoord

Culturele Educatie, is dat niet hetzelfde als kunstzinnige vorming? Is het echt zo dat met de Heerenveense methode die mensen bereikt worden die tot nu toe niet aan kunstbeleving toekwamen? Is in Heerenveen het antwoord gevonden op alle verhalen over de mislukte kunstspreiding in sociale zin?

Deze vragen rezen bij ons toen wij geconfronteerd werden met de eerste resultaten van het Heerenveense project. Resultaten die bij ons binnen kwamen via bestuurlijke en andere persoonlijke relaties. Van horen zeggen dus.

Wij zochten een antwoord vanuit het aandachtsveld cultuurspreiding. Met de verborgen doelstelling: als dit werkelijk zo'n goed instrument voor sociale spreiding is, dan moet daaraan ook zoveel mogelijk ruchtbaarheid worden gegeven.

Er kwam schriftelijke informatie uit Heerenveen en er vonden enige gesprekken plaats. Mevrouw Anne Verver werd door ons als medewerkster aangetrokken om een studiedag te organiseren.

Het resultaat van die dag ligt nu voor u. Het is te beschouwen als een eerste poging tot inventarisatie van wat culturele educatie is en zou kunnen zijn als instrument voor cultuurspreiding. Wij hopen dat deze eerste aanzet gevolgd kan worden door een meer diepgaande evaluatie met, zoals ondergetekende in het slotwoord al aangaf, de mogelijkheid de Heerenveense verworvenheden te toetsen aan cultuurspreidingstheorieën enerzijds, maar ook in meer praktische zin te bevorderen dat deze methode, ook al zou ze slechts ten dele bruikbaar zijn, zo ruim mogelijk wordt ingezet.

drs. Ton Entius
directeur NOGC

Inleiding

Inleiding van dhr. Th. van der Goot, directeur van schouwburg De Lawei in Drachten en bestuurslid van de Stichting Culturele Educatie

Culturele Educatie

In zijn actieve jaren was mijn goede vader, die volgende week 75 jaar wordt, een eenvoudige postbode in Amsterdam. Een gereformeerde Friese jongen uit 1913 die al op zijn dertiende in de lijn liep om het schip van zijn ouders ook bij windstilte vooruit te krijgen en mij nu nog kan aanwijzen waar...Zonder enige rancune, trots eigenlijk laat hij mij bijvoorbeeld het eindeloze Oranjekanaal in Drenthe zien. Ik rijd er met hem langs (langzaam en haast eerbiedig) in mijn Mazda 626 GZL met tweeliter motor en elektrische raampjes. "Het was niet anders jonge". Geen spoor van verdriet om verloren kansen. "Het was niet anders jonge". Een goedkope arbeidskracht aan boord van het scheepje van mijn grootouders.

Ook hijzelf kreeg later een boot, niet in eigendom natuurlijk, maar om op te varen als Kapitein in dienst van een soort "Bos" uit "Op hoop van zegen". Nog vol trots en avonturenlust verhaalt hij van zijn tochten van Amsterdam of Rotterdam naar Mannheim, Basel, langs de Moezel en de Rijn.

Culturele Educatie

Mijn moeder komt van Nijmegen. Dochter van een stadhuisbode. Niet bepaald upper-ten, maar wel bij de nonnen op school. Geen stilzitter, een lastpost zelfs. Zodra ze kon had ze - zoals dat toen heette - een dienstje; het zoveelste meisje in de huishouding bij een rijke familie. Eerst in Nijmegen en toen - om mij onverklaarbare redenen - in Den Helder. Later, de oorlog was al begonnen, in Amsterdam. In een volks koffiehuis - in een buurt in Amsterdam waar ik nu niet meer durf te komen - trof zij mijn vader en ze trouwden, gemengd. De oorlog sloeg toe, werd serieuzer. In zijn onnozelheid vervoerde mijn vader contrabande in zijn schip en werd gepakt. Terwijl mijn moeder zwanger was van mijn oudste broer verhuisde hij gevankelijk naar Keulen en Bergen-Belsen om te eindigen in Mauthausen. Een onbegrijpelijke ervaring, hij wil er niet van vertellen.

Culturele Educatie

Ik ben van 1946. Ik voer nog enkele jaren mee aan boord, maar mijn vader kon het niet meer aan en mijn moeder wilde niet meer. Wat nu? Aan de wal. Van Gend en Loos of de P.T.T. Zekerheid was prioriteit nummer één. De P.T.T. reageerde eerder, dus werd mijn vader postbesteller. Ik niet. Ik wilde pater worden en de paters wilden dat best betalen. Ik kreeg een "pré-mammoetiaanse", uiterst gedegen gymnasiumopleiding op een streng internaat, alpha. Op mijn veertiende zag ik de Gysbrecht in

de Stadsschouwburg. Ik leerde van Sartre en Herodotos, hield een spreekbeurt over Marnix Gijsen, vertaalde Plato en las toen al Lucebert, Vestdijk en Achterberg. Een wereld van mogelijkheden en nieuwe perspectieven opende zich.

Culturele Educatie

Het gaat goed met mijn ouders. Zij is 72, hij volgende week 75. Ze wonen op een flatje in hartje Lelystad boven de Hema, o zo comfortabel. "We hebben het goed jonge."

En ik ben directeur van één van de modernste en best geoutilleerde schouwburgen in Nederland. Mij heeft de organisatie van vandaag gevraagd deze dag te openen. Hun bedoeling is erg doorzichtig...

Door, noem het een toeval, een gesternte van een zondagskind, heb ik de kans gekregen al heel jong en heel intensief kennis te nemen van, begrip te krijgen voor, te genieten van meer dan alleen het harde bestaan van je hoofd boven water zien te houden in crisis, wereldoorlog, tuberculose, vijf kinderen en noem maar op.

Ik heb Tacitus en Homerus moeten vertalen, naar Schubert moeten leren luisteren en nog Han Bentz en Ank van der Moer en Ko van Dijk "live" op het podium gezien.

Met een jongehonderig enthousiasme probeerde ik begin jaren zestig mijn ouders uit te leggen dat Karel Appel misschien méér was dan alleen gerotzooi met de materie.

Ze begrepen me niet.

Ik gaf ze een mooi boek voor hun verjaardag. Ze staan nu bij mij thuis in de kast.

Ze lazen ze niet.

Hun leven was een leven met de dag en met dubbeltjes, of liever gezegcenten. Mijn leven werd er - in alle relativiteit - een van eeuwige waarden en onbetaalbare schoonheid. Ik leerde vragen te stellen naar meer dan de dag van morgen. Naar goed en kwaad, zin en onzin, leven en dood, man en vrouw, liefde en verlangen, schoonheid en vergankelijkheid. Ik las over Eros en Thanatos en speelde Shakespeare en Oedipus, genoot van Beckett en Ionesco. De dag bestond voor mij slechts in het perspectief van een rijk verleden en een lokkende toekomst. Mijn kostje was gekocht, ik had de ruimte wat anders dan dat aan mijn hoofd te hebben.

Nu ben ik schouwburgdirecteur. Voor mijn ouders kan ik zoveel vrijkaartjes klaarleggen als ik maar wil. Ik laat ze zonodig ophalen in mijn snelle auto...

Ze zijn nog maar één keer geweest. Om mij een plezier te doen. En al dagen van tevoren onrust: wat moet je aan? Naar de kapper! En hoe moet je je gedragen?

"Ach jongen, jij hebt ervoor doorgeleerd, zo'n schouwburg - mooi hoor - maar dat is toch niets voor ons soort mensen.... We zijn heel gelukkig met je, maar nee!"

In Heerenveen werd een Centrum voor Culturele Educatie ingericht en een schouwburgdirecteur in het bestuur was nooit weg, meende men. U kunt zich voorstellen hoe gemotiveerd ik was toen mij gevraagd werd in dat bestuur zitting te nemen. Een Centrum, een project mee op poten helpen zetten dat ervoor staat zoveel mogelijk mensen kennis te laten maken met de rijkdommen van kunst en cultuur. Die niet voorbehouden mogen zijn aan de happy few, maar een onvervreemdbaar eigendom zijn van alle mensen. Niet zomaar. Je moet ervoor hebben doorgeleerd, zoals mijn moeder dat zo sappig kan zeggen om zich daarna uit te putten in kleurrijke verhalen over de belevenissen van haar tiental kleinkinderen, die allemaal zoveel meer kansen hebben dan zij ooit had. Je moet ervoor mogen doorleren en daarvoor is Culturele Educatie. Voor wie maar wil, maar juist voor die mensen die niet konden en mochten doorleren.

Culturele Educatie

Want, de kunsten openen niet zomaar hun schatrijke grotten van Simsalabim. Kunst verbeeldt immers, verwoordt, verklankt. Kunst heeft een eigen beelden-, woorden- en klankenschat. Die moet je mogen leren kennen. Die moet voor je geopend worden. Dat moet je mogen leren! Hoe verbeelden, verklanken en verwoorden mensen de belevenis van hun werkelijkheid. Hun visie, hun angst en hoop, hun droom, hun pijn, hun verlangen.

Kunstenaars nemen afstand van de werkelijkheid, ze kijken ernaar en geven hun commentaar, hun reactie, hun gevoel erbij. Ze verwoorden, verbeelden, verklanken hun woede, hun vreugde en pijn, hun verwondering en ze doen dat in een samengebalde vorm: een schilderij, een lied, een toneelstuk, een gedicht, een glas-in-lood raam, een bouwwerk, een performance, een symphonie, een roman, een constructie... Ze nemen afstand; abstraheren. Ze geven weer; condenseren. Ze spelen met woorden, vormen, beelden, klanken, ritmes...hergroeperen en een nieuw inzicht ontstaat. Vertekenen en een nieuw licht breekt door. Vervreemden en je krijgt een duwtje in je rug. Vervormen en je wordt woedend of blij of stil...

Als je tenminste kunt zien, kunt verstaan!

Inzicht hebt in motieven en modellen, weet hebt van achtergronden en doelen, gevoel hebt mogen ontwikkelen voor vorm en betekenis.

Culturele Educatie

Zoveel mogelijk mensen die willen leren kijken en luisteren, leren genieten, nieuw leren horen en zien. De kunsten openleggen voor wie wil en natuurlijk juist voor mensen als

mijn ouders. Die immers net zoveel recht hebben op schoonheid en genot en inzicht als geluksvogels als ik, die de wind van de tijd meehadden.

Toneel, literatuur, beeldende kunst, muziek - sinds mensenheugenis vormen de kunsten een inspirerende bijdrage in onze zoektocht naar een menswaardig bestaan, een zinvol leven tussen geboorte en dood. De diepste wanhoop, de uitzinnigste vreugde, uitbundigheid en verstillung - de kunsten geven ze weer.

Al eeuwen lang verbeelden de kunsten de harts slag van de tijd, de geschiedenis van de beschaving; verwoorden ze de vraag naar waarvandaan en waartoe; verklanken ze ons zuchten van vreugde en verdriet; tonen ze onze behoefte aan samenhang; bieden ze nieuw perspectief en halen onze schijnzekerheden onderuit.

Culturele Educatie

De drempels van musea, bibliotheken, schouwburgen en concertzalen moeten omlaag. De rijkdom die daar opgeslagen ligt is voor alle mensen. Niet als incident, maar in onderlinge samenhang en structureel. Dat is wat de Stichting Culturele Educatie nastreeft.

De grootste vijand van de kunsten is onwetendheid, zei al een oude Romein.

Daar kan en moet wat aan gedaan worden.

Niet omwille van de kunsten of om beter bezoekcijfers van onze culturele instituten, maar omdat mijn ouders er recht op hebben. En al die andere mensen die minder kansen kregen.

Van de mensen van het proefproject in Heerenveen weet ik hoe opwindend bevredigend het is te werken aan Culturele Educatie. Ik wens u dan ook van harte een vruchtbare werkconferentie toe!

Het project presenteert zich

Het tweede gedeelte van het ochtendprogramma was een presentatie van het Centrum voor Culturele Educatie. Aan de hand van voorbeelden uit de praktijk gaven de medewerkers van het centrum een impressie van de werkwijze die zij binnen het project hebben ontwikkeld en van de diverse mogelijkheden om mensen met weinig opleiding de kans te bieden, daadwerkelijk aan het culturele leven deel te nemen. Het is niet mogelijk deze lezing in theatervorm in een verslag op papier recht te doen. In plaats daarvan volgen hieronder twee artikelen van het Centrum voor Culturele Educatie, waarin eveneens een kort overzicht van de ontstaansgeschiedenis, de achterliggende gedachten en de manier van werken wordt gegeven. De deelnemers aan de studiedag hebben deze artikelen ontvangen in een congresmap.

● Inleiding op de cursus Kunst en Cultuur

Hoe het begon

"Heerenveen, woensdagochtend 11 september 1985, 9.15 uur.

In de Kunstruimte zitten twintig mensen wat onwennig op hun stoel. Ze kennen elkaar niet. Ze hebben ingetekend op een cursus cultuur.

Op tafel papieren en koffiekopjes.

De cassetterecorder wordt aangezet en de ruimte vult zich met heldere klanken: Eric Satie, Gnossienne no.4, gespeeld door Aldo Ciccolini. Blikken dwalen langs de schilderijen aan de muur, over de papieren op de tafel, blijven even rusten op de koffiepoot of op de schaal met twee gevulde koeken.

Een stoel kraakt. Iemand speelt voorzichtig met een lepeltje. De muziek sterft weg.

Even is het helemaal stil....

"En hoe vond u dit?"

"Prachtig! Afschuwelijk! Mooi! Vreselijk!...."

Tien, vijftien verschillende meningen vliegen over tafel."

Een impressie van de eerste bijeenkomst van de basiscursus cultuur, één van de nieuwe cursussen voor volwassenen met weinig opleiding die het Regionaal Educatief Centrum Zuid-West Friesland in 1985 aanbood.

Een Open Schoolcursus met een cultureel tintje, dat was de bedoeling geweest, maar al bij de voorbereidingen bleek er veel meer mogelijk te zijn. De schouwburg en het muziekcentrum in Heerenveen waren enthousiast en bleken bereid om flinke groepskorting te geven op voorstellingen en concerten. De Muziekschool, de Bibliotheek en het plaatselijk museum verleenden graag hun medewerking aan het organiseren van extra activiteiten.

Het leek of alle deuren opengingen.

De twee cursusgroepen van elk twintig personen waren binnen de kortste tijd vol.

Daar zaten we dan, die woensdagochtend, te luisteren naar Satie, met voor ons op tafel het programma met alle "uitstapjes" die naast de cursusochtenden georganiseerd waren: elke week ergens anders heen, naar de schouwburg, naar een museum, naar een lezing of een concert. Het werd een druk seizoen. Alles was nieuw: de busreizen, het bezoeken van orkest- en toneelrepetities, het organiseren van excursies en vooral het samenstellen van het cursusmateriaal en het uitdenken van werkvoor- men.

Toneel, muziek, literatuur en beeldende kunst zouden allemaal aan de orde komen, dat hadden we beloofd. Maar hoe?

Het was zoveel en wij waren maar met z'n tweeën.

We hadden ons zo goed mogelijk voorbereid, veel gelezen, veel nagedacht en hier en daar adviezen ingewonnen. Toch liep alles anders dan we ons hadden voorgesteld. Al snel werd duidelijk dat we bij het begin moesten beginnen, bij het oude Egypte en dan in vogelvlucht via het klassieke Griekenland en het Romeinse Rijk naar de Europese Middeleeuwen om van- daar uit met grote sprongen naar de twintigste eeuw door te stoten.

Wat moet je immers met een neo-Gotische kathedraal als je helemaal niets weet van de Gotiek?

Bij de reis door de tijd trad de historische context steeds meer op de voorgrond; beeldhouwkunst, architectuur, toneel, muziek en literatuur werden besproken als verschillende uitingen van een cultuur, van een manier van denken en voelen, die gebonden was aan een maatschappij en aan normen en waarden die in een bepaalde periode golden.

Wij gingen de verschillende kunstvormen meer en meer in onderlinge samenhang behandelen. De cursisten werden geconfronteerd met steeds een nieuwe kijk op kunst: de godsdienstige regels van de Egyptenaren, het zoeken naar schoonheid en harmonie bij de Grieken, het prestige van het Romeinse Rijk en ga zo maar door...

Aangekomen bij de moderne tijd was het ieder duidelijk dat er geen eeuwig geldende definitie van kunst te geven is en dat wij met de ogen van onze tijd kijken naar kunst van vroeger en nu, ieder op zijn eigen manier.

We hadden inmiddels al heel wat gezien en gehoord. Alle uitstapjes waren uitvoerig nabesproken. De cursisten waren thuisgeraakt in de schouwburg, in het muziekcentrum en in musea. Ze hadden geleerd zich een mening te vormen en hadden ervaren dat recensenten ook maar mensen zijn met wie je van mening kunt verschillen. Kunst bleek immers niet zo moeilijk als velen jarenlang gedacht hadden.

Inmiddels hadden wij bedacht: "Als dit in Heerenveen kan, moet het elders ook kunnen." De cursisten hadden ons enthousiasme flink aangewakkerd. We gingen praten met instellingen voor kunstzinnige vorming en voor volwassenen educatie, met ondersteuningsinstituten en overheden. In het vroege voorjaar van 1986 dienden wij bij het ministerie van WVC een plan in voor een Landelijk Innovatieproject Culturele Educatie. Het plan was vanuit de praktijk ontstaan en de praktijk speelde een belang-

rijke rol in het plan. In nieuwe cursussen wilden wij de werkvormen verder ontwikkelen en de cursusmaterialen nader uitwerken voor landelijk gebruik. Daarnaast wilden wij onze aanpak van culturele educatie voor mensen met weinig opleiding op een aantal plaatsen in het land introduceren. Deze invoeringsproeven zouden enerzijds dienen om onze werkwijze elders in de praktijk te toetsen en anderzijds om op diverse plaatsen culturele educatie in gang te zetten.

De ervaringen die wij in Heerenveen en omgeving opdeden met samenwerking tussen verschillende instellingen, wilden wij overdraagbaar maken, zodat andere plaatsen er hun voordeel mee konden doen.

In 1987 ging het Centrum voor Culturele Educatie officieel van start voor de duur van vier jaar, met een team waarin de benodigde disciplines vertegenwoordigd waren.

Nu, najaar 1988, is het eerste gedeelte van de cursus Kunst en Cultuur gereed.

● Voor wie en waarom

De cursus Kunst en Cultuur is bedoeld voor gebruik in groepen binnen de volwasseneneducatie. Het is een cursus voor mensen met weinig opleiding, mensen die na de lagere school een paar jaar vervolgonderwijs gehad hebben of die direct zijn gaan werken. Veel volwassenen zijn nooit in de gelegenheid geweest om kennis te maken met toneel, muziek, literatuur en beeldende kunst. Wij kregen veel cursisten die opgevoed waren met het denkbeeld "kunst is niet voor ons soort mensen". En waar moet je dan, eenmaal volwassen, leren wat kunst in je eigen leven zou kunnen betekenen?

Genieten van kunst moet je leren, dat hebben wij in de cursussen telkens weer ervaren. Je moet leren kijken en luisteren en je moet leren een kunstwerk te plaatsen in zijn context om antwoord te krijgen op de steeds terugkomende vraag naar het "waarom": waarom worden er nu miljoenen betaald voor een schilderij van Van Gogh? Waarom maakte men rond het jaar 1000 in Europa geen losstaande beelden? Waarom moest Schönberg zonnodig een nieuwe muziektheorie ontwikkelen?

Om deel te nemen aan het culturele leven moet je vertrouwd raken met de schouwburg, met het museum, met de concertzaal. Als je daar nooit geweest bent is de drempel hoog; waar moet je heen die eerste keer? Informatie is er te over, schouwburgprogramma's, culturele pagina's in de krant, concertagenda's...

Veel mensen verzuipen in al die informatie en worden gesterkt in hun denkbeeld dat dit alles niets voor hen is.

In de cursus Kunst en Cultuur maken mensen kennis met verschillende kunstuitingen. Zij krijgen een globaal overzicht van de ontwikkeling van de cultuur door de eeuwen heen. Zij leren een aantal stijkenmerken herkennen en ervaren hoe verhelderend en inspirerend een discussie over "het waarom achter de kunst" kan werken.

Naast de cursusbijeenkomsten organiseerden wij een gevarieerd uitstapjesprogramma. Hierdoor raakten cursisten niet alleen vertrouwd met een schouwburg, bibliotheek, museum en concertzaal, maar kregen zij ook een goed inzicht in wat er op cultureel terrein geboden wordt. Oud-cursisten komen wij nog regelmatig tegen bij voorstellingen en concerten; met elkaar bezoeken zij nog steeds tentoonstellingen overal in het land.

De cursus Kunst en Cultuur kan alle mensen die nooit hebben kunnen nagaan of kunst nu werkelijk niet voor hen was een aardig eind op weg helpen.

● Door wie en hoe

De cursus Kunst en Cultuur kan in principe gegeven worden door een ieder die bevoegd is om binnen de volwasseneneducatie met groepen te werken.

De handleiding en het cursusmateriaal zijn geschreven om gebruikt te worden door mensen met een Sociale of Pedagogische Academie-opleiding en de nodige ervaring met het werken met groepen volwassenen met weinig opleiding.

Voor het begeleiden van een cursus is geen kunstopleiding nodig, maar wel enige affiniteit met kunst en cultuur.

Het enthousiasme van de begeleiding is één van de belangrijkste voorwaarden voor het welslagen van de cursus.

Van de begeleiding wordt - zeker het eerste jaar - nogal wat gevraagd. Waarschijnlijk zal niemand de geschiedenis van de beeldende kunst, van het toneel, van de muziek en van de literatuur zomaar uit de mouw schudden. Ons lukte dat in ieder geval niet: wij lazen en herlazen vele boeken. De boeken waar wij het meest aan gehad hebben zijn vermeld in de handleiding voor begeleiders en docenten.

In de drie jaar dat wij de cursus gaven, hebben wij minstens zoveel geleerd als de cursisten; niet alleen uit boeken, maar vooral door de discussies en de voor- en nabesprekingen van de verschillende uitstapjes. Steeds opnieuw werden wij geconfronteerd met een twintigtal meningen, met vele manieren van kijken, luisteren en beleven.

Bij de invoeringsproeven in het land bleek dat het merendeel van de begeleiders en docenten het werken met het materiaal op eenzelfde wijze ervaren had.

De cursus Kunst en Cultuur kan voor de begeleiding net zozeer een ontdekkingsstocht zijn als voor de cursisten.

Het organiseren van een uitstapjesprogramma bij de cursus vraagt van de begeleiding de nodige inventiviteit en een zeker organisatievermogen. Wie het eerste jaar de tijd neemt om instellingen als de schouwburg, het plaatselijke museum, de bibliotheek, de muziekschool en het creati-

viteitscentrum bij de opzet van het programma te betrekken, zal de volgende jaren de vruchten van de vele besprekingen kunnen plukken. In Heerenveen wordt nu jaarlijks een kant en klaar cultureel educatief programma aangeboden door het theater, het muziekcentrum, de bibliotheek, het museum, het creativiteitscentrum en de muziekschool. Het opzetten van een uitstapjesprogramma komt verderop in deze inleiding aan de orde.

● Vanuit welke visie

De benadering

De benadering van kunst en cultuur die in het cursuspakket wordt gehanteerd is voortgekomen uit de praktijk. Op die bewuste woensdagochtend in 1985 hadden wij nog geen idee hoe we al die kunst toegankelijk konden maken. In de eerste basiscursus Cultuur ontstond het raamwerk dat in de volgende twee jaren werd uitgewerkt, getoetst en bijgesteld. Onze aanpak en een groot aantal werkvormen werden in de invoeringsproeven uitgetoetst door begeleiders en docenten in diverse plaatsen in het land. De gegevens uit de evaluaties van deze proeven zijn in het definitieve materiaal verwerkt. Het uitgangspunt was en bleef een cursus beeldende kunst, toneel, muziek en literatuur voor mensen met weinig opleiding.

De kunsten zijn op veel manieren te benaderen. Men kan een definitie van kunst opstellen en vervolgens alles wat men aan kunstwerken tegenkomt aan deze definitie toetsen. Men kan de geschiedenis van bijvoorbeeld de beeldhouwkunst bezien als een opeenvolging van stijlen, los van de historische context en los van alle andere kunstuitingen. Men kan ook de kunsten beschouwen als verschillende verschijningsvormen van een cultuur. Die cultuur wordt ondermeer bepaald door de maatschappijstructuur, door sociaal-economische omstandigheden, godsdienstige en politieke opvattingen en door de heersende normen en waarden. De cultuur verschilt van plaats tot plaats en van tijd tot tijd.

In de cursus Kunst en Cultuur gaan wij uit van deze laatste opvatting: de kunsten worden benaderd in hun onderlinge samenhang en hun gebondenheid aan tijd en plaats.

Deze benadering wordt in de vaktaal van het kunstonderwijs wel het "structuralisme" genoemd: alles heeft met alles te maken. Kunst kan niet los gezien worden van andere facetten van cultuur en hoogtepunten uit de kunstgeschiedenis zijn niet zonder meer belangrijker of waardevoller dan minder geprezen uitingen van een bepaalde samenleving. In praktijk betekent deze benadering dat er veel aandacht besteed wordt aan de historische en maatschappelijke achtergronden en dat niet alleen de algemeen aanvaard hoogtepunten uit de kunst- en cultuurgeschiedenis behandeld worden.

Over de vraag wat nu eigenlijk kunst is, kan veel gediscussieerd worden, maar een pasklaar antwoord wordt in de cursus niet gegeven. Iedere cursist mag zelf bepalen wat hij of zij mooi vindt en wat niet. De begeleider of docent is bij deze discussies niet de alwetende leraar die het verlossende woord kan spreken, maar slechts een gespreksleider die de meningen en argumenten op een rij kan zetten.

De opzet

De opzet van de cursus Kunst en Cultuur is chronologisch. De reis door de tijd begint eeuwen voor het begin van onze jaartelling. De cursus is immers bedoeld voor mensen met weinig opleiding en juist deze groep heeft over het algemeen nooit de gelegenheid gehad om vanuit welke invalshoek dan ook, de historische lijn van de pré-historie tot onze twintigste eeuw te leren kennen. Veel van onze cursisten hadden van de televisie, uit boeken of tijdschriften flarden cultuurgeschiedenis opgevangen: de Barok, Toet-Ank-Amon, de Middeleeuwen, maar waar moest je die stromingen, personen of tijdperken plaatsen?

Telkens weer kregen wij de vraag naar de rode draad, de tijdbalk, de historische volgorde.

Natuurlijk zou je ook bij de twintigste eeuw kunnen beginnen en dan stap voor stap de lijn van de geschiedenis terugvolgen. Dat hebben wij bewust niet gedaan. De logische volgorde van oorzaak en gevolg zou dan geheel verdwijnen. Achteruitlopen kan misschien als je de weg goed kent, maar op onbekend terrein raak je snel het spoor bijster. De twintigste eeuw staat waarschijnlijk dicht bij de mensen dan het oude Egypte, maar de cultuurgeschiedenis van onze tijd is zo ingewikkeld en onoverzichtelijk, dat iemand die niets weet van wat er aan voorafging, zeker de kluts kwijt raakt. De grote lijnen in de Egyptische cultuur zijn helder en overzichtelijk uit te leggen. Een chronologische opzet heeft bovendien het voordeel dat de cursisten, tegen de tijd dat de moderne kunst aan de orde komt, al ruimschoots kennis genomen hebben van allerlei opvattingen over en ontwikkelingen in de kunst.

Een ieder zal begrijpen dat het ondoenlijk is om in een cursus als deze alle facetten van 5000 jaar cultuurgeschiedenis te belichten. De cursisten zouden door de bomen het bos niet meer zien en het materiaal zou volledig aan zijn doel voorbij schieten. Bij onze keuze van wat wel en wat niet ter sprake komt, hebben wij ons enerzijds beperkt tot wat noodzakelijk is voor een goed begrip van de cultuurgeschiedenis en anderzijds hebben wij geprobeerd de verschillende kunstuitingen zo goed mogelijk tot hun recht te doen komen.

De aanpak

Wat betreft de didactische aanpak hebben wij gekozen voor verschillende en zeer uiteenlopende werkvormen.

Om vertrouwd te raken met kunst is meer nodig dan alleen een histori-

sche lijn. Kijken en luisteren zijn belangrijk en daarom bevat het materiaal een aantal kijk- en luisteropdrachten. Een discussie, al dan niet in kleine groepjes, brengt een kunstwerk vaak dichterbij dan een kant en klaar antwoord van een kunsthistoricus. Zelf een collage maken kan soms een heel nieuw licht werpen op wat een kunstenaar beweegt. Het feit dat begeleiders en docenten met zeer uiteenlopende opleidingen en achtergronden met het materiaal zullen gaan werken heeft een belangrijke rol gespeeld in onze keuze voor zoveel verschillende werkvormen. Uit die veelheid van werkvormen kan ieder een eigen keuze maken. Wij willen met het cursuspakket geen hapklare brokken aanbieden, iedere begeleider of docent zal een eigen weg in het materiaal moeten zoeken en een eigen cursus moeten maken.

Het materiaal

Het cursusmateriaal is geen kant en klaar leerboek cultuurgeschiedenis. Het is in alle opzichten een halffabrikaat.

De cursus bestaat uit drie delen:

- "Oude culturen"
- "Duizend jaar kunst in Europa"
- "Kunst in de twintigste eeuw"

Ieder deel wordt voorafgegaan door een korte inleiding met literatuurverwijzingen en tips voor excursies.

Het materiaal is losbladig en bestaat uit gekleurde begeleidersbladen en witte bladen, die voor de cursisten in het vereiste aantal gekopieerd kunnen worden. Het cursuspakket kan dus jaren mee.

In de begeleidersbladen wordt uiteengezet hoe het cursistenmateriaal gebruikt kan worden; bij ieder hoofdstuk staat de invalshoek die voor de betreffende periode gekozen werd kort beschreven met een kort schets van de tijd en een overzicht van een belangrijke stijkenmerken.

Ieder hoofdstuk bevat verder een aantal teksten en kijk-, luister- of discussieopdrachten.

In de begeleidersbladen wordt bij iedere tekst of opdracht een aantal suggesties voor werkvormen gedaan. Met opzet hebben wij nooit een tijdsduur bij de opdrachten aangegeven; een discussie die in de ene groep een kwartier duurt, kan in een andere groep uitlopen tot drie kwartier.

Uitgewerkte lesopzetten ontbreken. Iedere docent of begeleider zal naar eigen inzicht en afhankelijk van de groep en de duur van de bijeenkomst, van week tot week een lesopzet moeten samenstellen.

Natuurlijk is het mogelijk om het cursusmateriaal en alle aanwijzingen op de voet te volgen, maar dit is zeker niet de bedoeling. Iedere begeleider of docent moet zelf een keuze maken uit de teksten en opdrachten of eigen werkvormen bedenken. Er is ruimte genoeg om eigen stokpaardjes te berijden.

Wij hebben ervaren dat wij juist voor muziek of schilderijen, waar wij

zelf enthousiast over waren, bij de cursisten makkelijk interesse konden wekken.

De cursus Kunst en Cultuur is geen wet van Meden en Perzen.

Het is onze manier om mensen vertrouwd te maken met kunst. Wij hebben deze manier terdege uitgewerkt en getoetst, maar er leiden ongetwijfeld nog andere wegen naar Rome.

Wat moet er naast de cursus georganiseerd worden?

Een wezenlijk onderdeel van de basiscursus Cultuur, zoals wij die gaven, vormde het "uitstapjesprogramma".

Over toneel kun je lang praten, maar je moet er ook naar toe. Plaatjes van schilderijen kunnen verhelderend werken, maar het gaat om de originelen en die hangen doorgaans in het museum.

Het uitstapjesprogramma zit niet in het cursusmateriaal. Het moet elk jaar opnieuw worden samengesteld. De ervaring heeft ons geleerd dat éénmaal in de twee weken naar een voorstelling, een concert, een museum of een lezing een goed gemiddelde is. Dat lijkt veel en veel is vaak duur.

De kosten van de uitstapjes zijn deels afhankelijk van de directies van instellingen als schouwburgen en muziekcentra, deels van de inventiviteit van de begeleider of docent.

In Heerenveen kregen wij op alle voorstellingen en concerten voor de cursisten "scholierenkorting". Een kaartje voor de schouwburg kostte toen f 7,50 en voor het Muziekcentrum f 5,--. Het Museum regelde korting op de museumkaarten, de Bibliotheek organiseerde af en toe een lezing door een schrijver en de Muziekschool bood de cursisten een rondleiding aan met uitleg en een klein concertje toe.

Zelf organiseerden wij een aantal activiteiten die niet meer kosten dan een bloemetje: een bezoek aan een repetitie van een toneelgezelschap, een excursie naar een kunstacademie of een beeldentocht door Groningen.

Wij zijn er steeds vanuit gegaan dat het uitstapjes programma de cursisten niet meer dan f 65,-- mocht kosten. Aan het begin van de cursus inden wij het geld en uit het "cursuspotje" werden alle kaartjes en bloemetjes betaald. Alleen voor een excursie naar Amsterdam, Leiden of Den Haag werd soms nog een extra tientje gevraagd; men kreeg dan wel waar voor dat geld: twee of drie musea, een tweetal rondleidingen en tussendoor nog winkelen ook. Steeds als we ergens naar toe gingen werd de voorstelling of excursie van tevoren tijdens de cursusochtend voorbereid en na afloop uitvoerig nabesproken.

Ter voorbereiding van een concert lieten we soms een gedeelte horen van de muziek die op het programma stond. Bij een toneelvoorstelling vertelden we iets over het stuk, over de schrijver of over de tijd waarin het geschreven werd.

De excursies naar musea werden altijd zeer uitvoerig voorbereid: voor

de Mondriaantentoonstelling werd bijvoorbeeld een gehele cursusochtend aan De Stijl besteed.

Bij de nabesprekingen kwamen de cursisten aan het woord. Soms liepen de discussies hoog op: Johnny van Doorn, was die nu gek, amusant, briljant of gewoon geschikt?

Juist bij deze gesprekken ervoeren wij op hoe verschillende wijzen mensen eenzelfde voorstelling kunnen bekijken en beleven.

Eens merkte een cursist bij een nabespreking op: "Ik geniet veel meer van dit gesprek dan van die hele voorstelling".

Het uitstapjesprogramma met de voorbereidingen en nabesprekingen vormde als het ware het "praktijk-gedeelte" van de cursus. Mensen maakten in één jaar kennis met zeer uiteenlopende vormen van toneel, muziek, bezochten diverse tentoonstellingen en keken achter vele schermen.

Hoe het uitstapjesprogramma elders vorm en gestalte gaat krijgen zal afhangen van begeleiders, docenten, schouwburgers, musea, muziekscholen en wie weet wat voor instellingen of personen nog meer. Bij de invoeringsproeven in het land bleek dat er in meer plaatsen dan alleen Heerenveen veel mogelijk is. In het materiaal voor de cursus Kunst en Cultuur hebben wij een aantal tips opgenomen voor het organiseren van excursies en het samenstellen van een uitstapjesprogramma.

In Heerenveen wordt nu jaarlijks door de schouwburg een culture-complète-abonnement samengesteld waaraan het Muziekcentrum, het Museum, de Bibliotheek, het Creativiteitscentrum en de Muziekschool meewerken en een bijdrage leveren. Dit abonnement kost f 65,- en biedt naast voorstellingen en concerten ook lezingen over toneel, muziek, literatuur en beeldende kunst. Het is bedoeld voor cursisten van de nieuwe cursussen Kunst en Cultuur, voor oud-cursisten en voor een beperkt aantal andere belangstellenden.

● Nawoord

In Heerenveen is veel gebeurd sinds die eerste cursusochtend, drie jaar geleden.

Wij hopen dat er de komende drie jaar in heel veel plaatsen in Nederland net zoveel gebeurt en wensen alle betrokkenen evenveel plezier toe met de cursus Kunst en Cultuur als wij er zelf aan hebben beleefd.

Wij gaan ons de komende tijd wijden aan het uitwerken en uitproberen van een thematische vervolgcursus, die in het verlengde van de cursus Kunst en Cultuur door docenten van creativiteitscentra en muziekscholen gegeven kan gaan worden.

Te zijner tijd zullen wij u graag van onze ervaringen op de hoogte stellen.

Culture-complète

● Inleiding

In 1985 nam het Regionaal Educatief Centrum in Heerenveen een basiscursus cultuur in het aanbod op: toneel, muziek, literatuur en beeldende kunst voor mensen met weinig opleiding. Deze cursus was bedoeld als een Open Schoolgroep rond het thema cultuur, maar groeide uit tot het Landelijk Innovatieproject Culturele Educatie. Dit project wordt met subsidie van het ministerie van WVC uitgevoerd door het Centrum voor Culturele Educatie in Heerenveen. Daar worden vanuit de praktijk cursusmaterialen ontwikkeld om mensen met weinig opleiding vertrouwd te maken met de achtergronden van kunst en cultuur. Het eerste deel van de Cursus Kunst en Cultuur, een handleiding met cursusmateriaal voor begeleiders en docenten in de volwasseneneducatie verschijnt eind 1988 bij het Nederlands Bibliotheek en Lectorium Centrum in Den Haag. Naast materiaalontwikkeling heeft het project de verspreiding en invoering van culturele educatie binnen de volwasseneneducatie in Nederland ter hand genomen. In een dertigtal plaatsen in het land werd inmiddels een aanzet gegeven tot het opzetten van cursussen kunst en cultuur voor mensen met weinig opleiding.

De basiscursus in Heerenveen - waar het allemaal mee begon - bood meer dan alleen de achtergronden van de cultuurgeschiedenis: de cursisten maakten kennis met allerlei kunstuitingen. Naast de wekelijkse cursusochtenden was er een "uitstapjesprogramma" met toneelvoorstellingen, concerten, excursies naar musea, lezingen door schrijvers en nog veel meer.

Een dergelijk programma zal overal waar men een cursus kunst en cultuur gaat geven, jaarlijks opnieuw moeten worden samengesteld.

In Heerenveen werd het "uitstapjesprogramma" aanvankelijk samengesteld door de begeleiders van de cursus en vervolgens door het Project Culturele Educatie. Nu wordt er door een aantal plaatselijke culturele instellingen een culture-complète-abonnement aangeboden. Het programma wordt samengesteld door de schouwburg, het muziekcentrum, het museum, de bibliotheek, het creativiteitscentrum, de muziekschool en de volwasseneneducatie. Het abonnement dient als uitstapjesprogramma voor nieuwe cursussen kunst en cultuur en is daarnaast ook voor oud-cursisten en belangstellenden te koop. Het is de bedoeling dat de hierboven genoemde instellingen jaarlijks een dergelijk abonnement aanbieden.

In het hierna volgende schetsen wij in het kort de ontstaansgeschiedenis van het culture-complète en gaan wij in op de organisatorische en financiële aspecten van een dergelijk "uitstapjesprogramma". Wij hopen dat onze ervaringen en de ontwikkeling in Heerenveen andere plaatsen in het land kunnen inspireren tot culturele activiteiten voor al die mensen die tot nu toe geen kansen hebben gehad om kennis te maken met kunst en cultuur.

● Een overrompelende start

Het culture-complète programma vond zijn oorsprong in een gesprek dat twee begeleiders van het Regionaal Educatief Centrum voorjaar 1985 voerden met de directie van het Posthuis-theater en het Muziekcentrum De Rinkelbom, ter voorbereiding van de eerste basiscursus cultuur. De bedoeling van het gesprek was om voor cursisten groeps-korting te krijgen voor een paar voorstellingen en concerten. Het resultaat werd het eerste "uitstapjesprogramma" met alles erop, eraan en eromheen. De cursisten kregen een pasje waarmee zij individueel scholieren-groeps-korting konden krijgen op vrijwel alle voorstellingen en concerten. Het pasje diende tevens om zonder betaling een kaartje te halen voor voorstellingen en concerten die op het bij de cursus behorende "uitstapjesprogramma" stonden. De cursisten betaalden - naast f 60,- cursusgeld - f 50,- voor dit programma. De rekening voor de gratis afgehaalde kaartjes werd door het Posthuis-theater naar de cursusleiding gestuurd. De rekeningen werden betaald uit het "cursuspotje" waarin de cursisten een bijdrage hadden gestort.

Tijdens dat eerste gesprek in het Posthuis-theater werd meer geregeld dan alleen financieel-technische zaken. Het zou jammer zijn als de hele cursus, met alle activiteiten daar omheen, uitsluitend aan de cursisten voorbehouden bleef; er konden in de twee geplande cursusgroepen immers maar veertig cursisten deelnemen en de groepsbijeenkomsten vonden overdag plaats. Nu beschikte de cursusleiding toevallig over een voldoende gedegen kennis van de theatergeschiedenis en over de benodigde podium-ervaring, om in de schouwburg lezingen te houden over de ontwikkeling van het toneel door de eeuwen heen. Het Posthuis-theater nam een serie van vijf lezingen in zijn programma-aanbod op: de cursisten konden daar gratis heen en verder kon al wie wilde voor weinig geld een kaartje kopen. Het theater betaalde voor deze serie f 140,- per lezing en dat geld kwam in het "cursuspotje". Alle lezingen werden op verzoek verschillende keren herhaald voor de Avondscholengemeenschap en voor het reguliere middelbaar onderwijs. Telkens kreeg de cursusleiding f 140,- betaald. Dat was ook wel nodig, want het toch al volle "uitstapjesprogramma" was met diverse excursies binnen en buiten Heerenveen uitgebreid tot ten minste één activiteit per week en dat kostte, hoewel er veel goedkope uitstapjes bij waren, meer dan f 50,- per persoon. De bus naar Amsterdam voor het Rijksmuseum en het Stedelijk Museum kostte zo'n f 800,- en er moest natuurlijk ook voor iedereen een museum-jaar-kaart worden aangeschaft uit het cursuspotje. Daar stond tegenover dat activiteiten als de rondleiding in de plaatselijke muziekschool, het bezoek aan Toneelgroep Tryater en de excursie naar de kunstacademie Minerva vrijwel niets kostten. Voor toneelvoorstellingen werd met de groeps-korting f 6,50 per persoon betaald en voor de concerten f 3,50. Dankzij de inkomsten uit de lezingen draaide het "uitstapjesprogramma" het eerste seizoen quitte, maar zo kon het niet blijven.

● Op zoek naar het juiste evenwicht

In de loop van het eerste cursusjaar ontstonden de plannen voor het Landelijk Innovatieproject Culturele Educatie. De cursussen zouden "proefcursussen" worden; het "uitstapjesprogramma" zou niet meer uitsluitend dienen om de cursisten met zoveel mogelijk kunstuitingen kennis te laten maken, maar ook om te onderzoeken hoe die soort programma's elders en op grote schaal op te zetten zou zijn.

Het zou niet getuigen van realiteitszin als men er van uit ging dat overal cursusbegeleiders te vinden zijn die lezingen in schouwburgen kunnen houden en gek genoeg zijn om dat jaar in jaar uit te doen om de kaartjes voor de cursisten te betalen. Voor de nieuwe cursussen werd dan ook een minder overladen en goedkoper programma opgesteld dan het seizoen daarvoor.

Het waren niet alleen financiële overwegingen die meespeelden in de beslissing om het aantal uitstapjes te beperken; elke week ergens heen is op den duur, naast de cursusochtend, net iets te veel van het goede.

Voor het seizoen '86-'87 vond al in december '85 overleg plaats met het theater en het muziekcentrum. Bij de programmering van het toneel- en muziek aanbod in Heerenveen werd rekening gehouden met de wensen van de cursusleiding. Dit was mogelijk omdat er dit jaar tachtig cursisten mee zouden doen; voor een kleine plaats als Heerenveen biedt een dergelijke groep voldoende garantie voor een redelijk gevulde zaal bij vernieuwende theaterproducties of uitzonderlijke concerten.

De financieel-technische afspraken bleven gehandhaafd, evenals de passeregeling. De cursisten bleken, naast het "uitstapjesprogramma" goed gebruik te maken van de geboden korting en namen veelal familieleden of vrienden mee die niet gewoon waren naar de schouwburg te gaan.

In het uitstapjesprogramma werden weer lezingen over de toneelgeschiedenis opgenomen, maar het theater betaalde geen vergoedingen meer voor deze activiteiten. Theater en muziekcentrum zijn in Heerenveen gemeentelijke instellingen en met de Gemeente werd overeengekomen dat in het kader van het Project Culturele Educatie de gebouwen gratis konden worden gebruikt voor activiteiten rond de cursussen. Op deze wijze droeg de gemeente haar steentje bij aan het project; de inkomsten uit extra kaartverkoop van lezingen en andere activiteiten zouden aan het theater en het muziekcentrum ten goede komen, in ruil voor verleende diensten.

In september 1986 startten twee nieuwe groepen cursisten met de basis-cursus. De "tweedejaars" konden kiezen uit vier vervolgcursussen van elk een half seizoen: een cursus toneel of beeldende kunst en een cursus muziek of literatuur. Voor alle vier cursussen werd een apart uitstapjesprogramma samengesteld; waar mogelijk werd gekozen voor dezelfde activiteiten als bij de basiscursus op het programma stonden. Bij de cursus toneel ging men naar de schouwburg, bij beeldende kunst naar

diverse musea, bij literatuur naar dichtersavonden en literaire theaterproducties. Voor de cursus muziek werd in samenwerking met het muziekcentrum een serie "concerten door de eeuwen heen" georganiseerd: elke twee of drie weken een concert met muziek uit een bepaalde periode die vooraf in een lezing werd behandeld. Deze lezingen werden gehouden door het Centrum voor Culturele Educatie in samenwerking met de plaatselijke muziekschool.

De cursisten betaalden nog steeds f 50,-- voor een heel seizoen theater-, concert- en museumbezoek en hoewel het programma ten opzichte van het vorige seizoen sterk was teruggebracht, kon het nog steeds niet uit dit potje betaald worden. De tekorten werden betaald uit subsidies die het Centrum voor Culturele Educatie voor dit doel had aangevraagd bij gemeenten en rijksoverheid. In het kader van het Project was dit verantwoord omdat een breed scala aan excursies en uitstapjes in de praktijk beproefd diende te worden. De cursisten profiteerden hier weliswaar van mee, maar moesten ook regelmatig meewerken aan evaluaties.

De lezingen over de toneelgeschiedenis werden ook elders in schouwburgen gegeven om zicht te krijgen op de mogelijkheden van dit soort "aan-geklede" lezingen als middel om de drempel te slechten voor groepen binnen de volwasseneneducatie; de baten kwamen niet meer in een cursuspotje, maar werden als inkomsten voor het totale project geboekt.

● De haalbare kaart

De organisatie van vijf verschillende uitstapjesprogramma's door en naast elkaar was voor het Centrum voor Culturele Educatie nog net bij te benen. Voor begeleiders/docenten in de volwasseneneducatie zal het ondoenlijk zijn om naast hun normale werkzaamheden, jaarlijks een dergelijk tijdrovend en ingewikkeld programma-schema op te zetten en uit te werken.

Het is ook niet reëel om ervan uit te gaan dat overal jaarlijks extra subsidie voor dit soort activiteiten beschikbaar zal zijn. Voor het derde seizoen werd dan ook gekozen voor een zo eenvoudig mogelijke opzet die geheel uit de cursistenbijdrage betaald zou moeten kunnen worden.

In overleg met het theater en het muziekcentrum werd een programma opgesteld dat de naam "culture-complète" meekreeg. De afspraken die de voorgaande jaren golden m.b.t. kortingen bleven van kracht. Het culture-complète programma bestond uit toneelvoorstellingen, concerten, inleidingen, een excursie naar de Mondriaan-tentoonstelling in Den Haag en een serie lezingen door het Centrum voor Culturele Educatie. Het programma was bestemd voor zowel de basiscursus als de vervolgcursus, terwijl ook oud-cursisten voor f 90,-- een culture-complète pasje konden kopen. In totaal namen meer dan honderd mensen aan het programma deel. De organisatie en de financiële administratie berustten bij het Centrum voor Culturele Educatie. Voor de nieuwe basiscursus werden

naast het culture-complète programma nog een aantal excursies in de buurt georganiseerd.

De prijs bleek toereikend dank zij het feit dat per voorstelling alleen de afgehaalde kaartjes in rekening werden gebracht; op een zo grote groep zijn er altijd wel mensen die een avond niet kunnen en dat verlaagt de werkelijke kosten. Alleen bij uitverkochte voorstellingen moest het gereserveerde aantal kaartjes worden afgerekend; de definitieve reservering vond een week voor de voorstelling plaats, nadat de cursisten gepolst waren.

● Het culture-complète abonnement

Het Project Culturele Educatie is een tijdelijk project. Eind 1990 zal het ophouden te bestaan. Daarom werd voor het seizoen 1988-1989 een begin gemaakt met de overdracht van alle activiteiten die het project in Heerenveen ontplooidde. De basis cursus werd overgedragen aan bestaande plaatselijke instellingen voor volwasseneneducatie. Voor het samenstellen en organiseren van het uitstapjesprogramma werd een werkgroep geformeerd waarin zitting hebben:

- Het Posthuis theater
- Het Muziekcentrum De Rinkelbom
- Het Museum Willem van Haren
- De Openbare Bibliotheek
- Het Creativiteitscentrum De Cirkel
- De Streekmuziekschool Schoterwerven
- De Stichting Volwasseneneducatie Z.O.-Friesland
- Het Centrum voor Culturele Educatie

Deze werkgroep stelde een cultureel-educatief programma samen waarin activiteiten vanuit verschillende instellingen werden opgenomen. Dit programma werd in de vorm van een abonnement aangeboden voor f 65,--. Het culture-complète abonnement is in de eerste plaats bedoeld als uitstapjesprogramma bij de basis cursus en de vervolgcursus. Daarnaast kunnen oud-cursisten bij voorintekening een abonnement reserveren. De plaatsen die overblijven zijn beschikbaar voor de vrije verkoop; voor het seizoen '88-'89 werd namelijk een limiet ingesteld van 150 deelnemers. Half september was het abonnement uitverkocht.

Het programma ziet er als volgt uit:

● Architectuur in Heerenveen (in groepen van ± 35 personen)

Een rondleiding bij de expositie over oud Heerenveen in het museum; vervolgens een wandeling met uitleg door het splinternieuwe winkelcentrum naar de Gemeentelijke Kunstruimte, waar aan de hand van aldaar geëxposeerde maquettes en ontwerpen de moderne architectuur in Heerenveen nader wordt toegelicht.

● Lezing kinderliteratuur door Dolf Verroen

In de Bibliotheek vertelt de Kinderboekenschrijver Dolf Verroen over het belang van literatuur in het algemeen en van literatuur voor kinderen in het bijzonder.

● Lezing jeugdtheater door Fred Delfgauw

In het Posthuis theater vertelt Fred Delfgauw van Studio Peer over zijn manier van theatermaken voor kinderen en volwassenen en over het bewerken van theaterklassieken.

● "Weg van Waan" door Studio Peer

Een voorstelling waarin Fred Delfgauw met behulp van poppen een bewerking speelt van "De Storm" van Shakespeare voor kinderen en volwassenen.

● Lezing moderne dans door Grietine Molenbuur

Grietine Molenbuur is leidster en choreografe van de regionale dansgroep Duende. In het Posthuis theater vertelt zij hoe een choreografie tot stand komt en laat zij zien wat er moet gebeuren voor een dansstuk klaar is.

● Dansgroep Duende

De première van een nieuw avondvullend programma waarmee de groep beoogt om moderne dans aan een breed publiek te presenteren.

● "De Humorist" van John Osborne

Een wrange komedie over ouder- worden en verloren idealen, die in de jaren vijftig veel stof deed opwaaien; met o.a. Johnny Kraaykamp, Nelly Frijda en Pieter Lutz.

● Jaap Maarleveld vertelt...

De acteur Jaap Maarleveld vertelt in het Posthuis theater over het leven op en achter het toneel.

● Lezing ter voorbereiding van het N.F.O.-Concert

Deze lezing zal worden afgestemd op het programma dat het N.F.O. zal brengen; er wordt aandacht besteed aan de componisten, de muziek en het orkest.

● Concert door het Noordelijk Filharmonisch Orkest
(programma nog niet bekend)

● Lezing "Het bloedstollend toneel van William Shakespeare"

Een lezing door de medewerkers van het Centrum voor Culturele Educatie over het toneel in Londen rond 1600: de historische achtergrond van Shakespeares toneelstukken.

● "Richard III" van Shakespeare door toneelgroep Tryater

Het Friestalige beroepsgezelschap Tryater brengt Shakespeares bloedige tragedie onder regie van artistiek leider Guido Wevers.

● Een gesprek met Guido Wevers

In het Posthuistheater vertelt Guido Wevers over Tryater in het algemeen en over de voorstelling "Richard III" in het bijzonder; vragen stellen mag.

● Industriële Vormgeving (in groepen van ± 35 personen)

Het Museum Willem van Haren organiseert een lezing over de ontwikkeling van de industriële vormgeving naar aanleiding van een tentoonstelling.

● "Floortje Bloem" van Yvonne Keuls

Yvonne Keuls maakte een toneelbewerking van haar succesvolle boek "Het verrotte leven van Floortje Bloem".

● Lezing Yvonne Keuls

In het Posthuistheater vertelt Yvonne Keuls over hoe het boek over Floortje Bloem ontstond en hoe de voorstelling tot stand kwam.

● "Cissy van Marxveldt", een tentoonstelling en een lezing

Ter gelegenheid van het feit dat honderd jaar geleden Cissy van Marxveldt geboren werd, maakt het museum een tentoonstelling rond deze beroemde meisjesboekenschrijfster. Toos Zuurveen houdt een lezing in de bibliotheek over het meisjesboek in de jaren twintig.

Behalve dit programma biedt het culture-complète abonnement de mogelijkheid om met scholierenkorting andere voorstellingen te bezoeken. Abonnementhouders worden bovendien uitgenodigd voor alle openingen van tentoonstellingen in het museum, geïnformeerd over de activiteiten van de bibliotheek en in de gelegenheid gesteld om - tegen betaling - deel te nemen aan de excursies die het creativiteitscentrum organiseert naar belangrijke tentoonstellingen. Met het abonnement kan men bovendien korting krijgen op een museum-jaarkaart. Naast het culture-complète abonnement zijn er in de werkgroep nog een aantal zaken ten behoeve van de cursussen geregeld.

De basiscursus krijgt rondleidingen in het theater, in de muziekschool en in het museum. Voor de vervolgcursus organiseert het creativiteitscentrum een cursus batikken in aansluiting op het thema "Indonesië en de kunst" dat in deze cursus aan de orde komt.

● De organisatie en de cijfers

De bibliotheek organiseert de lezingen van Dolf Verroen, Yvonne Keuls en Toos Zuurveen. Het museum draagt zorg voor de rondleidingen en lezingen bij de onderdelen "Architectuur in Heerenveen" en "Moderne vorm-

geving". Het Posthuistheater is verantwoordelijk voor de overige activiteiten die op het programma staan. Elke instelling verzorgt in principe zelf de mailing om extra activiteiten aan te kondigen. Het Centrum voor Culturele Educatie houdt alleen twee lezingen als onderdeel van het culture-complète programma: één in samenwerking met de muziekschool en één zelfstandig. Het centrum was dit seizoen nog wel betrokken bij het samenstellen van het programma.

De verkoop van de abonnementen en de financiële administratie berusten bij het Posthuistheater.

Aan het culture-complète abonnement ligt de volgende becijfering ten grondslag.

De Bibliotheek heeft de totale kosten voor de drie te organiseren lezingen begroot op $\text{ƒ } 750,-$,	per abonnement $\text{ƒ } 5,-$
Het museum betaalt aan vergoedingen voor rondleidingen en lezingen $\text{ƒ } 427,50$	per abonnement $\text{ƒ } 2,85$
Het Posthuistheater betaalt voor de zes lezingen door Fred Delfgauw, Grietine Molenbuur, Jaap Maarleveld, Guido Wevers en het Centrum voor Culturele Educatie, totaal aan honoraria en vergoedingen $\text{ƒ } 1350,-$	per abonnement $\text{ƒ } 9,-$
Het concert van het N.F.O. kost	per abonnement $\text{ƒ } 10,-$
De voorstellingen in het Posthuistheater kosten met scholierenkorting $\text{ƒ } 7,50$. Er staan vijf voorstellingen op het programma: $5 \times \text{ƒ } 7,50$	per abonnement $\text{ƒ } 37,50$
Het vervaardigen van pasjes en foldermateriaal is gerekend	per abonnement $\text{ƒ } 0,65$

Totale kosten per abonnement $\text{ƒ } 65,-$

In het abonnement zijn niet doorberekend de indirecte kosten die het Posthuistheater maakt ten behoeve van de extra activiteiten; gebruik van zaalruimte en apparatuur zou gekapitaliseerd neerkomen op $\text{ƒ } 2606,-$ en de toeslagen voor inzet van personeel op $\text{ƒ } 750,-$. De extra activiteiten zijn echter niet uitsluitend voor abonneerders toegankelijk; voor $\text{ƒ } 5,-$ per keer kan iedereen de lezingen, inleidingen en nagesprekken bijwonen.

Het Posthuistheater heeft in de begroting voor het culture-complète abonnement de entreprijzen voor voorstellingen met scholierenkorting opgevoerd; het totaalbedrag aan kortingen bedraagt op papier $\text{ƒ } 5700,-$. De werkelijke kosten zullen lager liggen aangezien de meeste voorstellingen die op het programma staan niet uitverkocht raken.

Het Posthuistheater ziet de kortingen als een investering. Door het culture-complète en de cursussen komt een nieuwe publieksgroep het theater en de concertzaal binnen. Dit nieuwe publiek komt niet enkel met gemakkelijke of voor de hand liggende voorstellingen in aanraking. Door de opzet van het culture-complète wordt interesse gewekt voor méêr dan een avondje uit. Voor dit doel acht het Posthuis een jaarlijkse investering meer dan verantwoord. De culturele educatie voor volwassenen heeft in Heerenveen tot nu toe relatief meer rendement opgeleverd dan alle acties om het middelbaar onderwijs bij het culturele leven te betrekken.

● Nawoord

In Heerenveen werd de aanzet tot culturele educatie gegeven door de basis cursus cultuur van het Regionaal Educatief Centrum. Het Posthuistheater was vanaf het begin als stuwende kracht nauw betrokken bij de ontwikkelingen. Andere culturele instellingen leverden jaarlijks een bijdrage aan het programma.

De basis cursus cultuur groeide uit tot een landelijk innovatieproject en Heerenveen werd proefgebied. Binnen dit proefgebied werd de afgelopen twee jaar veel geëxperimenteerd en geprobeerd. De proef en het experiment lopen ten einde, maar wat werd opgezet blijft bestaan: de cursussen ingepast binnen de volwasseneneducatie en de overige activiteiten in de vorm van het culture-complète. Jaarlijks zal de werkgroep waarin de verschillende plaatselijke culturele instellingen zitting hebben, een programma samenstellen voor nieuwe cursisten en andere belangstellende.

In Heerenveen is het Posthuistheater de motor van het culture-complète geworden. Als gemeentelijke instelling met een beleid waarin drempelverlagende activiteiten en het brengen van vernieuwend toneel tot de uitgangspunten behoren, heeft het Posthuis waarschijnlijk veel vóór op een aantal theaters in andere plaatsen.

De ontwikkeling van culturele educatie en van alle activiteiten daaromheen zal naar alle waarschijnlijkheid niet overal op dezelfde wijze kunnen verlopen; overal zijn andere instellingen met verschillende mogelijkheden en onmogelijkheden.

In Heerenveen is aangetoond dat het mogelijk is om mensen met weinig opleiding daadwerkelijk en diepgaand bij het culturele leven te betrekken. Hoe één en ander elders vorm en gestalte kan krijgen, zal afhangen van instellingen én van personen.

Misschien van u?

Verhandeling van professor S. J. Doorman

Dames en heren!

Over de wenselijkheid en mogelijkheid van cultuurspreiding is in de geschiedenis niet altijd gedelibereerd. Integendeel, dit delibereren is eigenlijk van een betrekkelijk laat stadium. Het lijkt me daarom op een studiedag als deze niet onverstandig om eerst, zij het zeer "hink-stap-sprongs-gewijs", door de geschiedenis van die discussie heen te lopen. Om ons helder voor ogen te stellen hoe eigenlijk de discussie ontstaan is over wenselijkheid, mogelijkheid van sociale cultuurspreiding en daaraan enkele conclusies te verbinden.

Als we bijvoorbeeld ver terugkijken (en daar versta ik in onze traditie de Griekse oudheid onder) dan was er over de vraag waarom er rondtrekkende Rapshoden waren die de verhalen van Homerus vertelden of zongen, nooit gediscussieerd; dat was nu eenmaal belangrijk. Die verhalen waren buitengewoon belangrijk omdat ze het opvoedingsideaal tot uitdrukking brachten voor de Grieken. Ze bevatten veel sociale informatie; met andere woorden: door die verhalen te vertellen en aan elkaar door te vertellen ontwikkelden de Grieken gemeenschapszin. Ze konden zich zo een idee vormen van wat het vereiste om als samenleving te bestaan, wat oorlogvoeren was etc.

Belangrijke sociale informatie dus. Beeldhouwers die beelden uithakten, hakten in steen mogelijke "ontvangers" van de Goden en als zodanig vervaardigden ze een object dat in het ritueel een fundamentele rol speelde. We kunnen ritueel opvatten als een manier om zichzelf, de omgeving en de werkelijkheid te ordenen. Rituelen zijn, zoals wij ook uit eigen ervaring weten, lichtelijk neurotisch gerepeteerde handelingen waarmee we een chaotische werkelijkheid voor onszelf ordelijk maken. Zo opgevat had ook die beeldhouwer een door niemand betwiste belangrijke functie met zijn ambacht.

(Even een zijsprong over neurose: Ik weet natuurlijk niet wat voor neuroses u heeft, ongetwijfeld minder dan ik, maar één van mijn typisch rituele neuroses is deze: als ik trap loop tel ik de treden in drieën en als het precies uitkomt, dus de trap een veelvoud van drie treden heeft, dan is dat een goede trap)

Een derde voorbeeld: Het dytirambhische koor, wat, zoals Aristoteles verteld, op de dorsvloer in een soort collectieve juichstemming vruchtbaarheidsgezangen zong. Ook daarover vroeg niemand zich af waarom dat koor dat eigenlijk deed en of het wel geld mocht kosten. Nee, het betref hier een gezamenlijke expressie die zonder meer werd gezien als een fundamenteel bestanddeel van de vorming van gemeenschapszin.

Er wordt natuurlijk op een gegeven moment wel gedebatteerd over wat goede en slechte kunst is. Als we bijvoorbeeld bij Plato terecht komen, dan loopt u daar iemand tegen het lijf die lang niet alle kunsten zonder meer goedkeurde. Hij had tenminste twee bezwaren tegen bepaalde kunstuitingen van zijn tijd, niet zozeer tegen kunst op zich. Zijn eerste bezwaar was van medische aard: bepaalde wilde gezangen zouden

onze lichaamssappen en daarmee ook de verschillende stemmingen van onze ziel zodanig dooreen schudden, dat we in een ongezonde en tot allerlei rare dingen leidende toestand zouden worden gebracht. Zulke gezangen moesten, aldus Plato, verboden worden.

(Ik moet zeggen, als ik een enkele keer vlakbij mijn godvrezende dorp langs een "disco" loop, heb ik de indruk dat Plato het hierin niet helemaal bij het verkeerde eind had)

Maar Plato had nog een tweede bezwaar (wat we later ook nog tegen zullen komen) namelijk dat kunst ook kan liegen. In veel mythologische verhalen werden bijvoorbeeld de Goden op een schandelijke wijze voorgesteld. Juist omdat kunst een cognitieve functie had, bijdroeg aan de kennis die mensen hadden van de wereld, moest kunst waarachtig zijn en mocht niet liegen.

Aristoteles heeft dit aanzienlijk gerelativeerd. Hij beval, uit medisch oogpunt, juist de tragedie aan. Tragedie roept wel heftige gevoelens wakker, maar dat is belangrijk. De Griekse medische wetenschap beschreef gezondheid in termen van "het juiste, passende evenwicht van lichaamssappen" en daarmee ook van onze stemmingen. Van tijd tot tijd raken mensen geconstipeerd en beginnen sommige lichaamssappen te domineren over andere. De tragedie geneest ons als het ware hiervan, want bij het zien van een tragedie wordt in een dergelijk heftige mate medelijden en angst opgeroepen dat die werken als een krachtig purgeermiddel. Je bent dan ineens die opgekropte "sappen" kwijt en kunt weer schoon van binnen beginnen. Dus de tragedie was wél goed.

Dat betrof dus beschouwingen over kunst, waarbij het er dus niet om ging of kunst nuttig of niet nuttig is, maar over bepaalde vormen van kunst, die men wilde begrijpen, die men beschreef, op grond waarvan men trachtte tot oordelen erover te komen. Maar waar nooit de kunst als zodanig ter discussie stond. Belangrijk hierbij is het feit dat de tragedie, maar ook bijvoorbeeld beelden, een cognitieve functie hadden. Wat die cognitieve functie precies is vinden we heel duidelijk bij Aristoteles als hij in de Poëtica een onderscheid maakt tussen poëzie en geschiedenis. Hij vraagt zich daar af wat het wezenlijke verschil is tussen poëzie en geschiedenis. Ik citeer: "Poëzie is meer filosofisch en van groter belang dan geschiedenis, omdat haar beweringen het karakter hebben van algemene beweringen over wat zou kunnen zijn, terwijl die van de geschiedenis handelen over de specifieke gebeurtenissen die feitelijke plaatsvonden". Dat laatste is voor Aristoteles eigenlijk inferieur omdat het alleen maar weergeeft hoe de werkelijkheid is. Kennis moet altijd een algemener karakter hebben en dat is het karakter van poëzie. Het heel bijzondere van poëzie is dat ze ons kennis geeft over wat zou kunnen zijn. Daarom ziet Aristoteles in poëzie een superieure wetenschap.

Ik maak nu een enorme stap en plof met u neer in de eeuw van de Verlichting. In die eeuw wordt over kunst gedelibereerd op een manier die al meer lijkt op zoals dat in onze tijd wordt gedaan, zij het dat de

discussie nog vrij eigenaardig is. Maar de discussie bevat al de kiemen van de problemen waar wij in deze tijd meer worstelen.

In de periode van de Verlichting zijn er twee kwesties waarop de discussie zich toespitst. De eerste is: de constatering dat er een opmerkelijk verschil is tussen kunst en wetenschap. Dat verschil bestaat vooral uit het feit dat de wetenschap spectaculaire vorderingen maakt (bijvoorbeeld de mechanica van Newton) en kunst is eigenlijk sinds de Grieken voortdurend achteruit gegaan. Er is dus een zeer merkwaardige présuppositie die in de Verlichting weinig bestreden wordt, namelijk dat er een ideaal op het gebied van de kunsten is gerealiseerd in de Griekse oudheid, dat sindsdien kunst verarmd is. (Zo wordt bijvoorbeeld in het theater heftig gedebatteerd over de vraag of Shakespeare al of niet een kleine subtop is die misschien enigszins te beschouwen is als gelijkwaardig aan wat de Grieken deden.) Maar de heersende opvatting is toch dat kunst achteruit gaat./ Dat is het hoofdcriterium waarop het onderscheid gemaakt wordt.

Een tweede debat dat in deze tijd speelt is een debat over de waarde van de menselijke verbeelding. Is verbeelding (fantasie) iets slechts of iets goeds? Het merkwaardige is dat men eind zestiende begin zeventiende eeuw begint te denken dat het iets slechts is. Ik citeer Pascal, die het al sprekende over de verbeelding of fantasie heeft over: "cette maîtresse d'erreur et de fausseté"¹ Het ergste van die verbeelding is niet alleen dat ze onwaar is en een vergissing is, maar dat ze per ongeluk soms nog waar is ook. Dan weet je helemaal niet meer of je bedrogen wordt of niet.

Het is interessant om te zien dat men in de achttiende eeuw geleidelijk aan de verbeelding een iets betere positie toekent. De grond daarvoor is interessant, die heeft te maken met een argument dat Kant later zal geven bijvoorbeeld waarom het zo belangrijk is om smaakoordelen te ontwikkelen, o.a. aan de hand van kunst. De redenering (o.a. David Hume en Adam Smith zijn namen om hierbij aan te denken) om aan verbeeldingskracht een positieve waarde toe te kennen is als volgt: Vooruitgang in moraliteit is eigenlijk alleen mogelijk als mensen tot inlevingsvermogen in staat zijn. Iedere echte enigszins altruïstische moraliteit vereist dat we ons kunnen inleven in het lot van andere mensen. De tweede stap van het argument is: Inlevingsvermogen is nu precies wat verbeeldingskracht veronderstelt. Alleen via fantasie of wel verbeeldingskracht kunnen wij ons inleven in het lot van een ander mens; dat we bij wijze van spreken buiten de kerker van ons eigen verstand kunnen treden en ons iets kunnen voorstellen bij wat andere mensen overkomt. Het is natuurlijk niet toevallig (denk aan Aristoteles) dat met name aan de dichtkunst op dit punt in de achttiende eeuw in toenemende mate een zeer groot gewicht wordt toegekend.

Ik maak weer een sprong, nu naar de negentiende eeuw, die buitengewoon belangrijk is om het decor te begrijpen waarin wij over sociale cul-

¹ "die meesteres van de dwaling en de onwaarheid"

tuurspreiding en de mogelijkheid en wenselijkheid daarvan spreken. De negentiende eeuw, die misschien het meest markant is omdat het de eeuw is waarin de illusie wordt ontdekt, de kracht en onontkoombaarheid ervan en ook de gevaren van illusies. De antropologie verschuift van de achttiende-eeuwse opvatting dat mensen allemaal beschikten over een onafhankelijk en superieur verstand dat in staat zou zijn onze passies te temmen en onze aandriften te beteugelen, naar een toenemende interesse in de kennelijke noodzakelijkheid voor de meeste mensen om zich het bestaan dragelijk te maken via dromen en illusies. Ludwig Feuerbach zou één der eersten zijn die godsdienst analyseert als het scheppen van een mythe die de mens nodig heeft om zijn eigen dood en een zekere mate van sociaal-altruïsme dragelijk te kunnen maken en als een soort van verplichting te zien. Hij zal gevolgd worden door mensen als Marx en Nietzsche die in hoge mate de aandacht vestigen op het belang van illusies.

Eén naam wordt in dit verband vaak niet genoemd en die wil ik juist met kracht noemen omdat het iemand is die juist in die negentiende eeuw op het denken over kunst een onuitwisbare indruk maakt, juist ook bij kunstenaars, en dat is Arthur Schopenhauer. Hij heeft aan het begin van de negentiende eeuw een merkwaardige anthropologische visie ontworpen waarin de mens absoluut niet bestaat uit een krachtige rede die zijn individualiteit tot uitdrukking brengt en die alle andere delen van zichzelf stevig in handen heeft. Integendeel. De mens wordt alleen maar gezien als een in de meest letterlijke en technische zin waardeloos individu dat eigenlijk een uiting is van een veel grotere chaotische doellose impuls. Ongelukkigerwijs noemt Schopenhauer het "wereld-wil", maar het beeld dat u moet hebben is die van een totaal doellose energie die diersoorten schept, planten schept, dingen schept en die ook de mens schept en die waarschijnlijk ook wel weer eens een andere soort zal scheppen. Ten aanzien waarvan de mens net zo betekenisloos is als de eendagsvlieg met betrekking tot de soort der vliegen. Dat leidt tot een vrij pessimistisch wereldbeeld, tenminste zolang men naar het menselijk leven kijkt vanuit een gehoopte waarde van het individu. In verband met dit pessimisme geeft Schopenhauer een aanwijzing wanneer de mens bevrijd kan worden van een fixatie op zijn eigen individualiteit die hem uiteindelijk noodlottig wordt omdat ieder mens sterft en zijn individualiteit zo letterlijk wordt vernietigd. Schopenhauer geeft twee manieren aan waarop een mens zichzelf kan verlossen van de buitengewoon onbehaaglijke gedachte dat hij inderdaad niet veel meer waard is dan een eendagsvlieg. De ene manier is om een heilige te worden (deze aanbeveling is zoals u begrijpt niet aan u en mij gericht). De tweede aanbeveling is kunst. In de beschouwing van kunst, aldus Schopenhauer, en daarmee definieert hij zijn eigen belangrijke positie voor kunstenaars in de negentiende eeuw, in de belangeloze beschouwing van kunst kan het zijn dat een mens zijn eigen individualiteit verliest en zich daarmee eigenlijk van die blinde wil als een gemaskeerd iets verlost en leert te berusten in wat de werkelijke aard van het leven is.

Deze gedachte wordt door Nietzsche overgenomen. Bij hem krijgt hij een heel pikante vorm en leidt tot wat ik zie als het meest interessante debat over kunst in de negentiende eeuw, het debat (in figuurlijke zin, want beide deelnemers konden niet debatteren) tussen Nietzsche en Richard Wagner. De inzet hiervan was wat het kunstwerk van de toekomst zou moeten zijn, wat dat zou betekenen voor een samenleving waarin men verval zag. Die situatie lijkt natuurlijk al enigszins op die van de twintigste eeuw. Het verval dat Schopenhauer, Nietzsche en ook Wagner zagen was de industrialisatie, de toenemende vertechnering van de samenleving, de dehumanisering die daaraan parallel liep. De negentiende eeuw is namelijk ook de eeuw van de gruwelijke "massificatie" van de arbeiders. Steeds meer zag men dat grote groepen mensen tot blinde slaven werden gemaakt door de samenleving waarover de achttiende eeuw nog zoveel optimistische bespiegelingen had gehouden. Tegen deze achtergrond zag men de functie van kunst. Nietzsche stelt de vraag die Schopenhauer ook al stelde in de volgende vorm: het meest merkwaardige van de Griekse cultuur is dat daar sprake was van een cultuur die zich over de dood geen enkele illusie leek te maken, op het eerste gezicht. De Griekse godsdienst belooft geen hiernamaals waarin men gelukkig zal leven, het hoogste dat na de dood als een mogelijkheid wordt aangewezen is bestaan als een schim, een onbetekenende schaduw van het menselijk leven. Dat is voor de Griekse held, levend in de felle zon van zijn eigen eergevoel, natuurlijk ongeveer het meest onaangename vooruitzicht dat hij kan hebben. Nietzsche stelt dan ook de vraag: Hoe kon een cultuur die eigenlijk een door en door pessimistische, tragische opvatting had over het einde van het menselijk leven, hoe kon die cultuur bestaan? Waarom vervielen die mensen niet in totale lethargie? Zijn antwoord is dan (in: "Geburt der Tragödie"): Kunst is wat de Griekse cultuur redde van absolute besluiteloosheid. In de kunst droomde men zich een leven dat in feite de inspiratiebron van handelen kon zijn. Dat geeft weer precies de gedachte aan die dominant wordt in de negentiende eeuw: kunst maakt het leven draaglijk waar de redelijkheid van ons, ons verstand, eigenlijk geen zin of inhoud aan kan geven anders dan alleen het ontwikkelen van industrie en techniek, maar waar voor de meeste vragen waar we me te maken krijgen ons intellect stom blijft. Er ontspint zich dan een merkwaardig debat tussen Nietzsche en Wagner. Nogmaals, Wagner is weleens omschreven als iemand die leed aan megalomane elephantiasis en Nietzsche staat ook niet bepaald bekend om zijn geduldige temperament in het debatteren. Hij werd weleens de filosoof met de hamer genoemd en wie zijn schitterende essays leest, raakt onder de indruk van zijn geweldige strijd lust die een debat niet eenvoudig maakt. Het is interessant om even stil te staan bij wat de kern van de breuk tussen Nietzsche en Wagner was. Nietzsche heeft een aantal jaren in dienst gesteld van het werk van Richard Wagner en dacht dat dat werk bij uitstek negentiende eeuwse kunst was die een maatschappij kon bevrijden van al datgene wat langzamerhand die samenleving steeds inhumaner maakte. Tenslotte is hij echter (nadat hij overigens op die manier

zijn universitaire carrière verspeeld had) van deze gedachte teruggekomen en heeft later juist fel gepolemiseerd tegen Wagner. Aan het eind van zijn essay "Der Fall Wagner" formuleert Nietzsche drie eisen:

1. Dat theater niet meester over de kunsten wordt.
2. Dat de toneelspeler niet de verleider wordt van datgene wat echt is.
3. Dat de muziek niet tot een kunst van het liegen wordt.

Hier ziet u precies wat het kernprobleem wordt tegen het einde van de negentiende eeuw wat betreft die gedachte dat kunst ons de illusie schept waarmee we het leven draaglijk maken. Een illusie kan creatieve impulsen bevatten. Nietzsche dacht dat Griekse kunst en de Griekse tragedie bij uitstek dat illustreerde; dat het niet alleen mensen een soort van droom gaf waardoor ze konden berusten in het leven, maar dat het impulsen waren om een nieuw en schitterend leven te leiden. Maar illusies kunnen ook vluchtheuvels zijn, het kunnen neurotische of psychotische dromen zijn, waarin we de werkelijkheid vertekenen, waarin we zelf machtelozer worden en waarin we zelf onze machteloosheid proberen weg te rationaliseren. Dat kunnen illusies $\delta\delta k$ doen. Illusies kunnen dus een creatieve maar ook een absoluut verlamme functie vervullen. De illusies waar je dan aan moet denken zijn de illusies die de anti-semiet heeft als hij zich een voorstelling maakt van het menselijk lot, of die de extreme Pruisische nationalist heeft als hij in Bayreuth, zittend in de grote massa en zwijmelend bij het slotkoor van de Meistersinger, probeert zich een voorstelling te maken van de functie van de Duitse kunst en vooral natuurlijk het malicieuze mengsel van racisme, religieus fanatisme en nationalisme dat Nietzsche meende te zien in het laatste werk van Richard Wagner, Parsifal.

Nietzsche zag dus het probleem dat kunst kan liegen, kan ontsporen en zich daarmee eigenlijk een functie aanmeet waarin het om niets anders gaat dan de mensen te verstommen en te maken tot willoze objecten van een samenleving of maatschappij die hij zag als katastrofaal. (Nietzsche zegt dan ook: Wagner is eigenlijk geen musicus meer, Wagner is een Schauspieler, een Mime en niets anders). Daarmee was hij, denk ik, tamelijk profetisch.

Ik zou het volgende gedachtenexperiment aan u voor willen leggen: Herinnert u zich de drie eisen van Wagner. Wanneer wij "theater" vervangen door "reclame", "toneelspeler" door "bepeler van de media" of "maker van reclame", "muziek" door "taal" ontstaat het volgende. (Dit is overigens volstrekt in overeenstemming met Nietzsches gedachtengang, voor hem is theater verworpen tot een soort reclame-artikel, is de toneelspeler verworpen tot een manipulator, is muziek, wat voor Nietzsche de diepste taal was waarin mensen zich kunnen uiten en waarin mensen tragische gevoelens kunnen mededelen, verworpen tot een lege gestiek.) Dan lezen we de drie eisen als volgt:

1. Dat reclame niet de meester over de kunsten wordt.

2. Dat de bespeler van de media (lees televisieprogrammamaker) niet de verleider wordt van wat echt is.
3. Dat de taal niet tot een kunst van het liegen wordt.
Recht doend aan de intuïties van Nietzsche denk ik dat deze laatste angst in de grote meerderheid van onze omroepen juist volledig is gerealiseerd.

Nu breekt de tijd aan dat er reacties ontstaan op de romantiek. Die reacties bestaan vooral uit een gevoel dat die over-nadruk op het gevoelsmatige, het irrationele, het idee dat een mens voornamelijk bestaat uit een tamelijk duister driftleven waar we nauwelijks greep op kunnen krijgen. Deze reacties ontstaan al aan het eind van de negentiende eeuw en worden in de twintigste eeuw versterkt door W.O. I. (U vindt deze prachtig beschreven in het boek over Fin-de-Siècle Vienna van Karl Scharke. Iemand die zich een voorstelling wil maken waartoe de gevoelskunst kan leiden, waar Nietzsche zich tegen verzet, de illusiekunst die hoe langer hoe meer ten dienste wordt gesteld aan nationalisme en andere duistere passies, kan ik dit boek van harte aanraden). De grote katastrofe leidde tot tweeeërlei reacties, die buitengewoon bepalend zijn voor onze hedendaagse discussies. De ene reactie is wat men in de filosofie het "Neopositivisme" noemt. Een bepaalde stroming die wil verdedigen dat mensen zich uitsluitend zinvol uiten als ze dat doen volgens de strengste normen van wetenschappelijkheid. Aan de andere kant zien we in de kunst het "Avantgardisme". Beide, neopositivisme in de wetenschap en wetenschapsfilosofie en avantgardisme in de kunst en kunstfilosofie, worden gekenmerkt door het feit dat ze hopen een extreme waarheidszin te kunnen plaatsen tegenover dat mengsel van ideeën over gevoelskunst, over pathos, over illusies over de onontkoombaarheid van illusies, pessimisme etc. van de romantiek. Men denkt nog één keer het menselijk intellect, dat zo hoog geschat was in de verlichting te kunnen zuiveren door extreme waarheidszin aan te bevelen. Een extreme waarheidszin die zich wat het neopositivisme betreft uit in maximale argumentatie/polemiek tegen iedere vlucht naar metafysica, iedere belangstelling van mensen voor het "hogere" of "diepere". Bij de avantgarde zien we een sterke polemiek tegen alles wat het cliché bevordert.

Merkwaardig is dat beide bewegingen de kunst in een zeer problematische positie plaatsen. De neopositivisten doen dat omdat door te zeggen dat we ons alleen over werkelijkheid zinvol kunnen uiten als we hele precieze wetenschappelijk mededelingen daarover doen, zij over kunst zwijgzaam moeten zijn. Ze kunnen niet anders. Eigenlijk kunnen ze aan kunst alleen een functie toekennen waarbij kunst iets te maken heeft met behoefte aan subjectieve gevoelsuitingen. Ze dachten dat daarmee ook alles over kunst gezegd was. Kunst is een toevallige gevoelsuiting. De avantgardisten plaatsen kunst in hun extreme polemiek tegen het cliché de kunst ook in een problematische positie, omdat in zekere zin toch de breuk met het grote publiek waarvoor de kunst bestemd is, hoe

langer hoe dieper en fundamenteler wordt. Mensen hebben kennelijk nu eenmaal, zeker in onze gecompliceerde samenleving, het cliché nodig om überhaupt tot enige efficiënte voorstelling te komen hoe de maatschappij in elkaar zit, hoe hun eigen lot eruit ziet etc. (Wie de huidige Amerikaanse verkiezingscampagne even vreugdeloos waarneemt als ik dat zelf doe, ziet daar een schitterend voorbeeld van het gebruik van clichés van een heel eigenaardig en elementair soort die kennelijk de politieke discussie nog in stand kunnen houden. Een campagne waarin de economische realiteit, die inderdaad buitengewoon ingewikkeld en sinister is, op geen enkele manier punt van bespiegeling is.)²

Kunst behoeft, zo is de conclusie die ik uit die twee oncomfortabele posities trek, steeds meer verdediging. Het wordt steeds harder nodig het bestaansrecht van kunst te verdedigen. De discussie uit de negentiende eeuw is verworden tot een discussie over onroerend goed: moet er in Eindhoven een Muziekcentrum komen? Moet er een grote prestigieuze schouwburg staan in Sneek? En ga zo maar door. Moet er één of andere distributie van onroerend goed zijn? De vraag waarom die er zou moeten zijn, wat de invloed daarvan is op het kunst-ambacht, of daarmee de juiste ecologie voor kunst wordt geschapen; die vraag staat niet meer op de agenda's in de jaren vijftig, zestig en zeventig. Men komt er in onze dagen langzamerhand en aarzelend weer op terug. Waarom komt die vraag terug? Waarom hebben eigenlijk neopositivisme en in zekere zin ook avantgardisme (vooral in de vorm die het in het begin van deze eeuw aannam) hun oorspronkelijke stem verloren en begint er een ander intellectueel decor te ontstaan? Ik denk dat een belangrijke rol hierin speelt het feit dat we in een hele nieuwe verhouding komen te staan tegenover wat evident een zeer sterke impuls van onze cultuur is namelijk: de techniek. Een veranderende houding, omdat de jaren zeventig en vooral de jaren tachtig zich kenmerken door een andere houding ten aanzien van techniek dan tot dan toe. Natuurlijk vindt u ook al in de negentiende eeuw (bijvoorbeeld Het Monster van Frankenstein) en eigenlijk door alle tijden heen, romanliteratuur over wetenschap en techniek die buitengewoon sinistere voorspellingen deed. Maar meestal kon men zeggen dat dat mensen van buiten het circuit betrof, geen mensen met een grondige kennis van de techniek zelf die zich zo uitten over de technische ontwikkelingen. Het merkwaardige is nu dat er ook onder technici, zij het aarzelend, op grond van technische analyses de gedachte veld begint te winnen dat techniek niet meer iets is dat wij in onze greep hebben en kunnen sturen. Maar dat het veeleer zo is dat techniek zich totaal autonoom ontwikkelt en dat het niet meer zo is dat wij ons afvragen welke kant het zich op moet begeven, neen, het ontwikkelt zich en wij hebben ons daaraan maar aan te passen. Ik had

²De verkiezingsstrijd tussen Dukakis (democraten) en Bush (republikeinen) werd gekenmerkt door verdachtmakingen en laster over en weer, met bijzonder weinig aandacht voor echte problemen.

bijvoorbeeld gisteren de buitengewoon onaangename sensatie dat ik een muzikwinkler die mij zeer vertrouwd was, maar waar ik enkele maanden niet was geweest, inliep om in de platenbakken te snuffelen. Het bleek dat de platenbakken ineens waren geschrumpeld tot ongeveer twee meter en de rest was helemaal gevuld met klepperende compact-discplaatjes. Daardoor lijk ik gedwongen om ook die dingen te kopen. Het afgelopen week-einde luisterde ik bij iemand naar zo'n plaatje en ik ontdekte bij mezelf bijna de neiging om te gaan denken dat het echt een grote uitvinding was, de compact-disc, eenvoudig omdat het er is.

Dit is een klein, autobiografisch voorbeeld van de wijze waarop ons denken en waarden lijkt opgezogen te worden in een ontwikkeling die we nauwelijks begrijpen, waar we ook niemand meer bij kunnen aanwijzen die het wel helemaal begrijpt, waarvan we kunnen zeggen: "Hij of zij stuurt de techniek". Neen, het overkomt ons. Het lijkt alsof eenzelfde houding ons past t.o.v. de techniek als de Grieken hadden t.o.v. het weer, het klimaat, namelijk dat het een absoluut noodlot is, het heeft over ons beschikt.

Daar zit een probleem aan vast, waar we ons steeds meer bewust van worden, namelijk dat er bij zeer velen in onze samenleving hoe langer hoe meer een technisch analfabetisme ontstaat, de expertise aanwezig is bij steeds minder mensen en de kloof tussen beiden steeds groter wordt. Impulsen bij denkende mensen om zich af te vragen of we het technisch analfabetisme toch niet moeten proberen te voorkomen, al is het alleen al om die noodlots-gedachte, dat fatalisme, te blokkeren en anderzijds de noodzaak om de verbeeldingskracht van mensen te stimuleren om te voorkomen dat ze in volgende generaties alleen nog in staat zijn om te denken zoals ik de indruk heb dat de ingenieurs van Verkeer en Waterstaat denken met betrekking tot de Markerwaard, voordat we allemaal tekenars zijn geworden van de Markerwaardjes van ons privéleven, zou het noodzakelijk zijn dat onze verbeelding wordt geprikkeld. Dat zijn impulsen die je steeds meer hoort in een overigens tamelijk analytisch en t.a.v. de techniek aanvankelijk weinig argwanend staande elite als bijvoorbeeld de Amerikaanse. Die ontwikkeling heeft bepaalde correlaties met het denken over kunst. Enerzijds, en dat geldt voor kunstfilosofie in zijn algemeenheid waarmee ik u niet zal vervelen, het ehech van het neopositivisme als een filosofisch programma (een interesset en vruchtbaar ehech, maar niettemin een ehech) maakt genuanceerder denken over het waardeprobleem (en ook over kunst) in onze tijd mogelijk. Op dat punt zijn er uiterst bemoedigende ontwikkelingen in de Amerikaanse filosofie te bespeuren. (U hoort mij over de Europese filosofie niet zoveel spreken, want ik kan ze niet allemaal erg goed begrijpen.)

Aan de andere kant is het duidelijk dat er steeds meer mensen zijn die begrijpen dat het denken over sociale praktijken, als resultante van maximale gelukzoekers (hedonisme), gevaarlijk is en onze voorstelling van samenlevingen waar mensen nog loyaliteit hebben voor elkaar dreigt te worden gereduceerd. Dat betekent dat men t.a.v. het belang van soci-

ale praktijken ruimer denkt en er ook meer gewicht aan toekent. In dat opzicht is het van belang te kijken naar enkele argumenten die in het recente denken over het belang van kunst opnieuw naar voren getreden zijn. U zult daarin elementen herkennen van de geschiedenis die ik u heel kort heb geschetst. Waarom zouden wij nu het omgaan met kunstvormen van belang achten? (Uit ieder van de argumenten zal blijken dat het niet gaat om het omgaan met kunstvormen door een kleine groep mensen in de samenleving, maar dat het steeds om alle burgers gaat.)

a) Vanwege het stimuleren van de verbeeldingskracht met betrekking tot én een alternatieve toekomst (zodra we ons uitsluitend toevertrouwen aan de autonomie van de techniek, dan denk ik dat onze toekomst een buitengewoon sombere zal zijn) denk hierbij ook aan het citaat van Aristoteles over poëzie én ten aanzien van alternatieve levensvormen (in een, in het bargoens van de beleidsmaker, zogenaamde "multiculturele" samenleving is een dergelijke verbeeldingskracht geen luxe, maar een noodzaak).

b) Voor het oefenen in oordeelsvermogen. Hierbij moet oordeelsvermogen niet alleen worden gezien als het uiten van wetenschappelijke waarheden, maar waar oordeelsvermogen betekent dat wij in een zeer grote verscheidenheid van sociale praktijken (uiteenlopend zoals wetenschap en kunst) leren om niet alleen te zeggen "bah" of "mooi", maar proberen redenen te geven.

Redenen geven is de belangrijkste vorm waarin wij als sociaal wezen bestaan en de enige vorm waarin wij greep krijgen op onze eigen gevoelens en denkbeelden. Alleen in discussies met anderen kan een mens zijn eigen inzichten en gevoelens beïnvloeden. Ik citeer uit een werk van een Australische kunstfilosoof die voortreffelijke publicaties op zijn naam heeft staan met betrekking tot de kunstzinnige vorming, David Best: "A person with understanding of only trite forms of expression, is a person who is capable of only trite possibilities of experience." Dit lijkt mij een waarheid die niet zomaar uit de lucht gegrepen is, maar én door eigen ervaringen én door psychologische evidentie ondersteund kan worden. Onze ervaringen worden in belangrijke mate gemaakt door onze sociale contacten (niet omgekeerd zoals men vroeger dacht) en hoe rijker die sociale contacten, hoe rijker onze ervaringen. Maar rijkere sociale contacten zijn in hun rijkdom afhankelijk van ons expressievermogen en ik denk dat dit daarom een heel belangrijk citaat is.

Komt de appreciatie en waardering voor kunst vanzelf, na al deze gewichtige redenen gegeven te hebben? Neen, absoluut niet. De grote denkfout in het cultuurbeleid was dat men dacht dat met het opstapelen van onroerend goed en het rond laten reizen van gezelschappen er vanzelf sociale cultuurspreiding zou ontstaan. Aan het eind van de jaren zestig, begin jaren zeventig constateerde men geheel verbluft dat die sociale cultuurspreiding mislukt was. Ja, dat kon dus ook niet anders! Het idee dat het omgaan met kunstvormen, het leren waarnemen van kunst-

vormen iets is wat buiten enig sociaal leerproces om ons zomaar aan komt vliegen is een hele merkwaardige naïeve gedachte, waar ik mij tot vandaag over verwonder dan men die zolang gekoesterd heeft.

Ik wil besluiten met twee thesen:

1. Mensen moeten leren: het waarnemen van, het omgaan met kunstvormen. (Mijn voordracht heeft tot doel gehad om daarvoor een aantal redenen te geven en ik heb geprobeerd u te laten zien dat die redenen vrij diep ingebed liggen in de geschiedenis van onze omgang met kunst.)
Waarom moeten mensen dat leren? Niet om prestige-redenen, niet omdat Eindhoven uit het oogpunt van lokaal prestige een muziekcentrum en een schouwburg moet hebben (die toch het grootste deel van de tijd leegstaat). Nee, het moeten redenen zijn die betrekking hebben op de samenleving die wij wensen. De vraag of wij nog wensen en hoe wij dit kunnen bereiken, een samenleving die fundamentele humane waarden conserveert en creëert. (Want ik denk niet dat wij op dit gebied zo heel veel gemaniceerd zijn sinds de Neanderthaler.)

2. Je kunt natuurlijk zeggen: "Dat is wel aardig dat mensen dat moeten leren, maar dat kunnen ze niet." Ik zeg u dat mensen kunnen leren het waarnemen en omgaan met kunst, alleen moeten we die kunde ontdekken. We moeten ontdekken dat het omgaan met kunst een kennis van onze culturele traditie vergt. Thomas Mann laat in zijn roman Doktor Faustus (die gaat over de plaats van kunst in een twintigste eeuwse desintegreernde samenleving) de hoofdpersoon Adriaan Leverkühn zeggen: "In deze eeuw is het voor de componist eigenlijk alleen mogelijk om de kunst van vroeger te parodiëren. De parodie op wat nu mooi gevonden wordt." (Hij zegt dit net nadat hij het voorspel van de derde acte van Meistersinger heeft beschreven.) Hij zegt dus: hier is schoonheid zo uitgebeeld dat het nauwelijks meer te benaderen is en wat blijft er over? De parodie.

Na alles wat we gezien en meegemaakt hebben kunnen we alleen maar parodiëren. Dat is een hele pertinente opmerking over veel hedendaagse kunst. Maar de parodie kan pas begrepen worden als men dat wat er geparodieerd wordt begrijpt. Een zekere mate van eruditie over de eigen cultuur is een conditio sine qua non om toegang te krijgen tot de hedendaagse cultuur. Een tweede heb ik al genoemd, het leren om de wereld te zien met de ogen van anderen (denk hierbij aan het Verlichtingsidee over inlevingsvermogen), maar niet alleen dat, ook de wereld anders kunnen zien. Tenslotte het niet zozeer leren iets mooi te vinden, dat is misschien vroeger een eigenaardige gedachte geweest met betrekking tot kunstzinnige vorming, maar het leren om over onze waarnemingen van schilderijen, van theaterstukken of wat dan ook te converseren. Omdat, en dat heb ik duidelijk willen maken, ik de sociale component van een kunstwerk, de discussie over het werk, beschouw als een intrinsiek gedeelte van het werk zelf, al dan niet bedoeld door de

maker. Oordelen is een sociale vaardigheid en oordelen over kunst moet als een sociale vaardigheid geleerd worden.

Zijn de zaken die ik hier genoemd heb mogelijk? Ik denk dat het materiaal van het Heerenveense Centrum laat zien dat het mogelijk is. Ik heb dat materiaal bestudeerd en vind daarin zeer vruchtbare aanknopingspunten voor de drie elementen die ik hier noemde.

Ik heb u lastig gevallen met nogal wat filosofische beschouwingen en de meesten van u zullen zeggen dat ik niet veel nieuws heb verteld (filosofen kunnen inderdaad ook niet veel nieuws vertellen). Dat is dan de vergissing van de mensen die mij hebben uitgenodigd. Ik kan alleen maar besluiten met te zeggen dat het delibereren over cultuurspreiding, wat u vandaag doet, in feite het delibereren over de samenleving is die wij wensen voor nu en in de toekomst. Daarmee wens ik u verder veel sterkte toe.

Spel

Het tweede gedeelte van het middagprogramma bestond uit een "spel". Hiervoor was gekozen om de deelnemers aan de studiedag ook de praktische problemen van culturele educatie enigszins aan den lijve te laten ondervinden. Het spel werd ingeleid door een Omroepbericht:

"Hier volgt een extra mededeling" Het ministerie van CVW heeft zojuist besloten dat culturele educatie moet. Kunst en cultuur moeten voor ieder toegankelijk worden. In de toekomst zullen uitsluitend gebieden waar brede lagen van de bevolking aan het culturele leven deelnemen voor subsidie in aanmerking komen. Een woordvoerder van het ministerie deelde mee dat alle regio's op korte termijn een plan voor het opzetten van culturele educatie moeten indienen. Plannen die getuigen van visie en realiteitszin zullen van overheidswege gehonoreerd worden. Het wordt tijd dat er in ons land een warm cultureel hart gaat kloppen, aldus de woordvoerder van het ministerie van CVW."

De deelnemers werden in groepen van ongeveer vijftien mensen ingedeeld. Onder leiding van een groepsleider moesten zij proberen een plan voor culturele educatie op te stellen. De problemen waarmee de groepen geconfronteerd werden zijn, zij het enigszins versimpeld, de problemen waar het centrum voor culturele educatie dagelijks mee te maken heeft. De keuzes die de "beleidsmakers" in het spel moeten maken vormen een afspiegeling van de dilemma's die in het "echte" beleid een rol spelen. De resultaten van de plannen van de verschillende groepen werden door de groepsleiders op een creatieve manier uitgebeeld in de vorm van bloem. Toen aan het slot de verschillende bloemen naast elkaar gezet werden, was op een hele aardige manier te zien waar er in het beleid kinken in de kabel kunnen komen (bijvoorbeeld bloemen zonder steel, of blaadjes, kleine bloemen in een hele grote pot of omgekeerd).

Afsluiting

Afsluiting door de heer T. Entius, directeur van het N.O.G.C.

Dames en heren,

U begrijpt dat ik na deze mooie dag, en dat mag ik zeggen omdat ik alleen met de organisatie iets te maken heb en niet met de inhoud, wil besluiten met een paar korte woorden.

Het onderwerp cultuurspreiding is dit jaar nogal aan de orde geweest. "Regionale Cultuurspreiding" omdat minister Brinkman in zijn kunstplannen de regio er wat bij liet zitten, althans naar onze mening. Wij hebben als N.O.G.C. dit voorjaar een conferentie georganiseerd en op die dag, die een iets ander karakter had dan deze, heeft ook professor Doorman een verhaal verteld. Dat verhaal is opgenomen in een bundel die heet (geïnspireerd door Jan Kassies): "In ons diaconale land". Dit verhaal was voor ons één van de redenen om ook bij deze dag professor Doorman te betrekken vanwege het nadenken over het waarom van kunstbeleid, het waarom van kunstzinnige vorming en het waarom van culturele educatie.

Het is niet mijn bedoeling nu nog zaken op een rijtje zetten, daarvoor hebben we vandaag al te veel gehoord en gedaan en is het ook te laat geworden. Ik wil proberen te komen tot een tweetal aanbevelingen ter afsluiting van deze dag.

Vanmorgen hebben we de praktijk van culturele educatie gezien, van professor Doorman hebben we verwijzend naar zijn eerdere verhalen een aantal belangrijke argumenten gehoord over waarom je aan culturele educatie zou moeten doen in onze samenleving. Vanmiddag hebben we met elkaar "geroken" aan het maken van beleid rond culturele educatie. Ik denk dat datgene wat wij in het algemeen tegenkomen in de literatuur over sociale cultuurspreiding (en dan heeft men het over "het is mislukt" of ze zeggen "onderzoek wijst telkens weer uit dat alle kortingen, faciliteiten en drempelverlagende maatregelen ten spijt, de cultuurdeelname van de lagere klassen niet toeneemt en dat kunstsubsidies het meest terecht komen bij huishoudens met een bovenmodaal inkomen") vandaag enigszins is genuanceerd. Ik denk dat wij vandaag een methode aangereikt gekregen hebben om dat sombere denken te doorbreken. Een methode waarmee wij (en dat is mijn eerste aanbeveling) aan het werk zouden moeten gaan in heel Nederland. Ik heb gehoord dat heel Heerenveen "het doet", laten we ervoor zorgen dat heel Nederland "het gaat doen".

De tweede aanbeveling die ik wil doen is dat ik denk dat de tijd gekomen is om alles wat er geschreven is over sociale cultuurspreiding en datgene wat we in de praktijk in Heerenveen kunnen waarnemen nu wordt "kortgesloten". Ik wil daarmee zeggen dat het tijd wordt dat de dames en heren onderzoekers eens gaan kijken hoe het komt dat het in Heerenveen wél lijkt te lukken, dat in Heerenveen wél bepaalde publieksgroepen bereikt worden, welke oorzaken zijn daarvoor aan te wijzen in de sociale structuur van Heerenveen. Hoe is de (om met Doorman te spreken)

ecologie van het kunstleven en kunstbeleid in Heerenveen. Zo kan ik nog veel meer interessante vragen formuleren. Ik denk dat wij als N.O.G.C. eens zullen kijken of we een paar sociale wetenschappers kunnen vinden die vanuit hun visie deze vragen zullen bekijken. Dit kan misschien een steun zijn voor het "grote" beleid van het ministerie van WVC. Als organisator wil ik de mensen uit Heerenveen nogmaals bedanken voor wat jullie ons hebben laten zien. Hou dit vol en probeer dit inderdaad over heel Nederland uit te dragen.

(Met een woord van dank aan de medewerkers van het N.O.G.C. besluit dhr. Entius zijn verhaal en nodigt de aanwezigen uit om nog even na te praten onder het genot van een drankje)

Deelnemers aan de studiedag

(s.s.t.t.)

P.M. Adema
J. Bakker
mw. M. Beckers
J.H. van Bemmelen
mw. G. Boddeke
mw. T. Bouws-Goedhart
C. Bovelanders
mw. A. van Brandenburg
A.M. Brouwer
mw. T. Brouwer-Boehlé
J.J. Buchener
H. Calis
mw. G. Consten-Langens
H. Corstjens
mw. M. van Deursen
mw L. Dladoenath
B. van der Does
S.J. Doorman
H.M. Ederveen
F. Ferrer
E.K. Fokkema
I.R.M. Frederix
H.J. van Geffen
F.J.J. Giesbers
Th. van Gilst
E.W.W. van Goor
Th. van der Goot
S. Gora
P.E. Greven
mw. A. Hekker
mw. G. Hermelink
mw. T. Hermelink
W. Hofman
dhr. Hogeland
mw. B. de Jong
dhr. Jongenelen
mw. A. Jonker
L. Jonkers
G. Kempers
mw. J. Keurentjes
D. Keuzenkamp
mw. K. Kikkert
mw. H.A. Knoppert
mw. J. Kok
A. Koorneef
mw. C. Korver
T. Kos
Frysk Orkest, Leeuwarden
Muziekschool, Dordrecht
Theater Sirkel, Sittard
St. Kunstzinnige Vorming Friesland, Leeuwarden
Kreatief Centrum De Gruitpoort, Doetinchem
De Werkschuit, Amsterdam
Instituut voor Kunstzinnige Vorming, Utrecht
S.K.C. De Stoep, Spijkenisse
Centrum voor Kunstzinnige Vorming, Almere
Bestuurslid Stichting Culturele Educatie
Posthuis theater, Heerenveen
Afdeling K.V.A.K., minister van W.V.C., Rijswijk
Stichting S.C.E.W., Kerkrade
Bestuurslid Stichting Culturele Educatie
R.E.C. Noord-Oost Brabant, Oss
R.E.C. Eemland, Amersfoort
Regionaal Educatief Centrum, Eindhoven
Technische Universiteit, Delft
Vrije Academie, Nijmegen
Peter Pan Producties, Den Haag
R.E.C. Amstelland/Meerlanden, Amstelveen
Sociaal Program Welterhof, Heerlen
Ministerie van W.V.C., Rijswijk
Muziekschool, Gennep
Bestuurslid Stichting Culturele Educatie
Muziekschool Westerkwartier, Leek
Schouwburg De Lawei, Drachten
Stadsgehoorzaal, Vlaardingen
Provinciale Raad v. C.V.O, Utrecht
Muziekschool, Amersfoort
Coördinator Culturele Educatie, Hilversum
Provinciaal Steunpunt V.E., Utrecht
Culturele Raad Zeeland, Middelburg
De Meerwaard, Amsterdam
Volksuniversiteit, Hilversum
C.C.V.-coördinator, Maastricht
St. Schrijver School Samenleving, Amsterdam
Muziekschool, Deurne
R.V.U., Hilversum
Steunpunt V.E. Flevoland, Lelystad
Inspectie Kunstzinnige Vorming, Rotterdam
Culturele Raad Noord-Holland, IJmuiden
N.B.L.C., Den Haag
Culturele Raad Zuid-Holland, Den Haag
Bestuurslid St. N.O.G.C.
St. Volwassenen Educatie, Heerenveen
Muziekschool, Dordrecht

J. Kunen	Culturele Raad Overijssel, Zwolle
E. Koster	Ministerie van W.V.C., Rijswijk
E.F. Lamers	Muziekschool, Gennep
J. Lamminga	Fryske Kultuerried, Leeuwarden
M. Leeftang	Provinciale Raad v. C.V.O., Utrecht
H. Leeman	Culturele Raad Zeeland, Middelburg
J.W. van Lier	Muziekschool De Triangel, Neede
mw. W. Linders	Schouwburg De Lievenkamp, Oss
mw. J. van der Luit	Fryske Kultuerried, Leeuwarden
mw. J. van der Mark	Gemeentemuseum, Maassluis
mw. E. Mazure	Koninklijke Schouwburg, Den Haag
mw. J. Merens	Landelijk Beraad v. Plaatselijk Vormingswerk, Utrecht
J.A. van Mierlo	Culturele Commissie Onderwijs, Deventer
H. Muiderman	Centrum voor Kunstzinnige Vorming, Den Haag
R. Mulder	Gemeente Amersfoort
B. Munnikma	Centrum voor Kunstzinnige Vorming, Almere
M. van Noort	St. Kunstzinnige Vorming, Rotterdam
J.M. Nuyten	Muziekcentrum Zuid-Kennemerland, Haarlem
H.P.M. Pannemans	Kreativiteitscentrum, Heerlen
W.F.A. Peters	Theater De Lampegiet, Veenendaal
mw. H. Plas	Cultureel Centrum, Heusden-Zolder (België)
R. Raaymakers	Schouwburg De Lievekamp, Oss
mw. J. Rauh	Regionaal Educatief Centrum, Heerlen
W.G. Scheepens	Provincie Gelderland, Arnhem
B.M. Schoonderwoerd	Streekschouwburg, Cuijk
P. Schuurman	Gemeente Amersfoort
mw. S. Simonis	N.B.L.C., Den Haag
C. Slegers	Provinciale Adviesraad v. W.O.C., Den Bosch
mw. C. Sniijders	Het Nationale Toneel, Den Haag
M.J.G. Sniijders	Provincie Limburg, Maastricht
mw. J. Stam	Provincie Utrecht, Utrecht
mw. E. Stegeman	St. v. Culturele Educatie, Dordrecht
mw. T. Stevens	R.I.O.N., Venlo
L. Swinkels	L.O.K.V., Utrecht
mw. M. Veerkamp	Creativiteitscentrum De Doekom, Apeldoorn
mw. I. Volbeda	Culturele Raad, Gouda
mw. M. de Waart	St. Kunstzinnige Vorming, Rotterdam
W. van der Wal	R.E.C. Oost-Groningen, Winschoten
mw. H. van Weelden	Gelderse Culturele Raad, Arnhem
mw. N. Wegeling	De Meervaart, Amsterdam
O. Wibaut	Koninklijke Schouwburg, Den Haag
mw. T. Wiebenga	Centrum Ondersteuning V.E., Drachten
mw. E. Wijngaard	Creativiteitscentrum Komma, Zaandam
mw. P. van Zandbergen	Bestuurslid Stichting Culturele Educatie

Namens het Centrum voor Culturele Educatie Heerenveen waren aanwezig:
mw. Hanneke Huisman
mw. Martje Pol
dhr. Gerard Hemmes
dhr. Anne Bakker

Namens het N.O.G.C. waren aanwezig:
mw. Marja Gelderman, administratief medewerker
mw. Anne Verver, projectmedewerker
dhr. Rob van Plateringen, financieel-administratief medewerker
dhr. Ton Entius, directeur

Centrum voor Culturele Educatie

Muntflat C
Heerenveen
telefoon: 05130-27676

Postadres:
Postbus 533
8440 AM Heerenveen

Stichting NOGC

Hendrik van Viandenstraat 15
Amersfoort
telefoon: 033-619342

Postadres:
Postbus 155
3800 AD Amersfoort

Eerdere publicaties van het NOGC, nog verkrijgbaar:

De Provinciale Kulturele Raad, Verslag van een studiedag, april 1984

Raden naar de Volwasseneneducatie, Verslag van een studiedag, december 1985

De Sociale Positie van de Beeldend Kunstenaar na de BKR, verslag van een rondetafelconferentie, NOGC-cahier nr. 1, maart 1987

Verdelen, heersen en spreiden, verslag van een rondetafelgesprek over de gevolgen van het Plan voor het kunstbeleid 1988-1992, NOGC-cahier nr. 2, november 1987

Horizontale spreiding van de podiumkunsten, seizoen 1985-1986, NOGC-cahier nr. 3, mei 1988

Geografische Cultuurspreiding, verslag van een studiedag, NOGC-cahier nr. 4, september 1988

Overzicht van het beeldende kunstbeleid in de provincies en de vier grote steden, na de opheffing van de BKR, interne notitie, oktober 1988 (nog enkele exemplaren voorradig)

Op zoek naar de provinciale bemiddeling Kunstzinnige Vorming t.b.v. het onderwijs, projectverslag, NOGC-cahier nr. 5, december 1988

Colofon

Uitgave: Stichting NOGC
Tekst: Anne Verver
Basis-lay-out: Adri Colpaart
Lay-out: Renske Bielsma
Druk: Drukkerij Printing

NOGC

POSTBUS 155 3800 AD AMERSFOORT

HENDR. V. VIANDENSTRAAT 15

TEL 033 - 619342

NOGO